

Sahaabiyyat Aur Shauqe Ilme Deen (Hindi)

सहाबिय्यात के आ'ला औसाफ़ सिलिस्ला नं. ६

सहाबिय्यात और शौक़े इल्मे दीन

पेशकशः :

मजलिसे डल मदीनतुल इलिमय्या

(वा 'करे इस्लामी)

फैज़ाने सहाबिय्यात व सालिहात

أَنْهَنُّ بِيُورَبِ الْعَلَيْبِينَ وَالشَّلُوْقُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ النَّزَارِ سَلِيْمَنَ أَمَا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الظَّنِّيْنِ الرَّؤُومِ طِبْيَنِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّجِيْمِ ط

किताब पढ़ने की दुआ

दीनी किताब या इस्लामी सबक पढ़ने से पहले जैल में दी हुई दुआ पढ़ लीजिये إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ जो कुछ पढ़ेंगे याद रहेगा। दुआ ये है:

اللَّهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا حِكْمَتَكَ وَانْشُئْنَا رَحْمَتَكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

तरजमा : ऐ अल्लाह ! हम पर इल्मो हिक्मत के दरवाजे खोल दे और हम पर अपनी रहमत नाजिल फ़रमा । ऐ अज़मत और बुज़ुर्गी वाले ।

(مستطرف ج ۱ ص ۴۰ دار الفکر بیروت)

नोट : अब्वल आखिर एक एक बार दुरुद शरीफ पढ़ लीजिये ।

तालिबे ग़मे मदीना

व बङ्गीअः

व मणिफरत

13 शब्वालुल मुकर्रम 1428 हि.

क़ियामत के रोज़ हसरत

फ़रमाने मुस्तफ़ा : सब से ज़ियादा हसरत क़ियामत के दिन उस को होगी जिसे दुन्या में इल्म हासिल करने का मौक़अः मिला मगर उस ने हासिल न किया और उस शख्स को होगी जिस ने इल्म हासिल किया और दूसरों ने तो उस से सुन कर नफ़अः उठाया लेकिन उस ने न उठाया (या 'नी उस इल्म पर अमल न किया)

(تاریخ دمشق لابن عساکر ج ۱ ص ۳۸۰ دار الفکر بیروت)

किताब के अंतिम गुरु-तवज्ज्ञे हों

किताब की तबाअत में नुमायां ख़राबी हो या सफ़हात कम हों या बाइन्डिंग में आगे पीछे हो गए हों तो मक-त-बतुल मदीना से रुजूअः फ़रमाइये ।

ਮਜ਼ਾਲਿਸੇ ਤਰਾਜਿਮ ਹਿਨਦ (ਦਾ' ਵਤੈ ਝੁਖਲਾਮੀ)

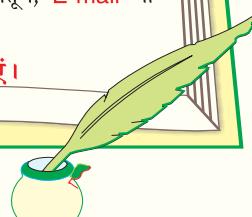
येह रिसाला दा'वते इस्लामी की मजलिस “अल मदीनतुल इल्मव्या” ने उर्दू ज़बान में मुरत्तब किया है। मजलिसे तराजिम (दा'वते इस्लामी) ने इस रिसाले को हिन्दी रस्मुल ख़त् में तरतीब दे कर पेश किया है और मक-त-बतुल मदीना से शाएँ अकरवाया है।

इस रिसाले में अगर किसी जगह कमी बेशी या गु-लती पाएं तो मजलिसे तराजिम को (ब जरीअए मक्तूब, E-mail या SMS) मत्तलअ फरमा कर सवाब कमाड़े।

म-द्वनी झलितजा : इस्लामी बहनें राबिता न फरमाएं।

 ...राबिता :- मजलिसे तराजिम

મક-ત-बતલ મદીના, સિલેક્ટેડ હાઉસ, અલિફ કી મસ્જિદ કે સામને, તીન દરવાજા, અહમદાબાદ-૧, ગુજરાત

📞 9327776311 E-mail : tarajim.hind@dawateislami.net

हरूफ की पहचान

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ يسِّرِ اللّٰهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ

سہابیت اور شوکےِ دل میں دین

دُرُّ دے پاک کی فُجُولت

خا۔ تمول مور۔ سلین، جنابے سادکو امین میں کا فرمانے بخشش نیشن ہے : جس نے کتاب میں مुذہ پر دُرُّ دے پاک لیخا تو جب تک میرا نام اس میں رہے گا فریشہ اس کے لیے اسٹاگفرا (یا' نی بخشش کی دُعاء) کرتے رہے گے ।⁽¹⁾

صَلُوٰعَلٰى الْحَبِيبِ ! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّدٍ

پ्यاری پ्यاری اسلامی بہنو ! فریشتوں سے بخشش کی دُعاء چاہتی ہیں تو اپنی آدات بنا لیجیے کہ جب بھی آکھا۔ دو آلام کا نامے مبارک لیخوں ساتھ میں دُرُّ دے پاک جو سر لیخیے، کیونکہ دُرُّ دے پاک کی جگہ ”صلع“ وغیرہ لیخنا کافی نہیں ہے । آلا ہجرت، انجیمول ب۔ ر۔ کت مولانا شاہ اسماعیل احمد رضا خان کی فرماتے ہیں : تھریر میں ہزار جگہ نامے پاک ہو جو اکڈس لیخا جائے ہر گیجھ کو ”صلع“ کہیں وغیرہ نہ ہو ڈ۔ لاما نے اس سے سخت معمان۔ ات فرمائی ہے ।⁽²⁾ نیز بھارے شریعت میں ہے : با۔ ج۔ لوگ براہے

1/۳۹۷، باب الاف، من اسمہ احمد، معجم اوسط،

2 فتاوا ر۔ ج۔ ویسا، 6/221

اسکھیوں سارے "صلح" یا "رضی" لیکھتے ہیں، یہ مہرج نہ جائیج وہ رام ہے ।⁽¹⁾

ہر کمے ہرگز ہے پढ़ो دुर्लش شریف چोड़ो مत گافیلہ دुर्लش شریف

ہجڑاتے مُسْتَفَا کا پ्यारा نام جب سुनो تब پढ़ो دुर्लش شریف⁽²⁾

صلوٰعَلِ الْحَبِيبِ! صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى مُحَمَّدٍ

خُوااتین کی بہرےِ اسلام سے سیرا بی

دُرے جاہلیّت میں اُرخبوں پر چاہے جہاں لات و گومراہی کے
اندرے میں خاں خاں (بہت کم) ہی نورِ اسلام سے مونوبھر کوئی شاخہ
نہ جر آتا । اسلام نے اُرخبوں کو جہاں دیگر مُوت-تمدید کوئی میں کی ترہ
تہجیب و تامدن سے روشناس کرایا وہیں انہیں جے-کروے اسلام سے بھی
آرائستا کیا جیس کے لیے مُولیلیم کا انہا، فُخرے مُجودا ت
صلوٰعَلِ الْحَبِيبِ وَالْمَسَلِّمِ نے بہت سے یکدا مات کیے । انہی میں سے اک
سیلسیلہ درسوں بیان بھی تھا । اس کی بدویلیت مرد ہجڑات تو اسلام کے
ٹاٹے مارتے سمعوندر سے سیرا بہونے لگے مگر ہنوج (अभी تک) خُوااتین
کی تیشنگی کا اعلان سے کوئی ماؤکل و مُناسیبِ انتیجہ نہ ہو سکا ।
بلکہ وہ اپنی اسلامی پیاس بُجھانے کے لیے خاں خاں موارکے اُ
م-سالنِ ایڈن وگیرا میں ہاجیری کی مُنّتاجیر رہتیں । یہی وہی تھی کہ
سہابیویاتِ تاریخیات کی اسلامی تیشنگی روزِ برے

[1] بہارے شریعت، اکٹھا ایڈ مُوت-تمدید کے نوبھوت، 1/77

[2] نورِ ایمان، ص 39

بढ़ती गई और उन के दिलों में येह ख़्वाहिश शदीद अंगड़ाइयां लेने लगी कि इन के लिये भी ऐसी महाफ़िल मुन्अक़िद होनी चाहिएं जिन में सिर्फ़ और सिर्फ़ इन्हीं की तालीमों तरबियत का एहतिमाम हो । इस आरज़ू का इज़हार उस वक्त सामने आया जब एक سहाबिया⁽¹⁾ ने ख़िदमते अक्दस में हाजिर हो कर बा क़ाइदा अर्ज़ की, कि इन के लिये भी कुछ वक्त ख़ास होना चाहिये जिस में वोह दीन की बातें सीख सकें । चुनान्वे ब क़ौले मुफ़स्सरे शहीर, हकीमुल उम्मत मुफ़्ती अहमद यार ख़ान عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّبِّ उस सहाबिया ने अर्ज़ की : (ऐ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ के प्यारे हबीब !) صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ मर्दों ने आप का फैज़े सोहबत बहुत हासिल किया, हर वक्त आप की अहादीसे (मुबा-रका) सुनते रहते हैं, हम को हुजूर की ख़िदमत में हाजिरी का इतना मौक़अ नहीं मिलता, महीने में या हफ़्ते में एक दिन हम को भी अ़ता फ़रमाएं कि उस में सिर्फ़ हम को वा'ज़ो नसीहत फ़रमाया करें ।⁽²⁾ और आप عَزَّوَجَلَّ हमें वोह कुछ सिखाएं जो अल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने आप को सिखाया है । चुनान्वे आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने उन्हें मख़्सूस जगह पर मख़्सूस दिन जम्मु होने का हुक्म इर्शाद फ़रमाया ।⁽³⁾

[1] हज़रते सच्चिदुना इब्ने हजर अस्कलानी فُلُسْ سُرُّهُ التُّرْذَانِي ف़रमाते हैं कि येह رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا सहाबिया हज़रते सच्चि-दतुना अस्मा बिन्ते यज़ीद سَعْيَهُ (فتح الباري، كتاب الاعتصام بالكتاب والسنّة، باب تعليم النبي... الخ، ٣٥٨/١٣، تحدث الحديث: ٣١٠)

[2] میرआٹول مनاجीह، مथیت पर रोना, तीसरी फ़स्ल, 2/516

[3] بخاري، كتاب الاعتصام... الخ، باب تعليم النبي... الخ، ص ٢٩٧، حديث: ٣١٠ مفهوماً

ख़्वَاتِيْن مें ایلَم کی مह़بَّت کैसے پैदا ہुई ?

پ्यारी پ्यारी اسلامी بहनो ! ایس ریوایت مें سہا بیویاتے تھیں بات کی دین سیخانے سیخانے کے بارے مें کुछ نہ ان کی ایلے دین سے مہبَّت کا مुंह بولتا سُبُوت ہے । آخیڑ ان مें یہ شوکر کैسے پैदا ہوا ؟ اگر گौर کरें तो मा'لُم होगा कि یہ سब **حُجَّر** کی ही نज़रे شफ़کत کا نتیجا था, क्यूं कि آپ **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** को ایس بات کا بखُوبی ایدراک था कि औरत पर पूरी نسل की तालीमों تربیयت کا انہیسار ہے । چنانچہ آپ **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ने ख़्वَاتِيْن को مुआ-شरے में جहां बहैसیyyat मां, بہن, بیوی और بेटی के अ-ज़मत बख़्شी और ان کے **حُكُّم** मुकर्रر किये वहीं इन के لिये بہترین तालीमों تربیयت कا एहतिमाम भी فرمाया ताकि یہ اپنी ج़िम्मेदारियों से कमा **حُكُّم** ओहدا بارआ हों और ان की गोद में एक سिहत मन्द نسل तयार हो कि بिलا شुबा मां की गोद बच्चे की अब्लीन दर्सगाह ہے । हालांकि क़ब्ल अज़ اسلام औरत ک्या हैسیyyat रखती थी, ایس की चند **ذِلِّیکَیَّاْن** मुला-हज़ा فرمाइये :

औरत की ج़बूं हाली

اسلام سے क़ब्ल औरत جुल्मो सितम का शिकार थी, ایس کी کिसी हैسیyyat का कोई لیہاج़ ن था, मां हो या बेटी, بہن हो या बیوی सब को एक ही लाठी से हाँका जाता । ایس की وک़अُत उस خیلوने की थी जो مर्दों की تاسکीने जान का बाइس था, अ-रबों के हाँ لड़کियों को

जिन्दा दरगोर कर दिया जाता तो बर्रे सग़ीर में हिन्दूओं के हाँ बेवा को मर्द की चिता (लकड़ियों का वोह ढेर जिस पर हिन्दू मुर्दे को जलाते हैं) में जिन्दा डाल दिया जाता । दीगर अक़्वामे आ़लम में भी इसे पाउं की जूती से ज़ियादा अहम्मिय्यत हासिल न थी । बल्कि बा'ज़ अवक़ात तो बतौरे माल मवेशी इस की ख़रीदो फ़रोख़त को भी ऐब न जाना जाता, नान नफ़क़ा के इवज़् इस से गुलामों जैसा सुलूक किया जाता । येह सिन्फ़े नाजुक थी तो मर्द की तरह ज़ी शुज़र मगर इस के साथ बरताव इन्तिहाई ना जैबा होता, इसे तमाम फ़सादात की जड़ और इन्सान की बद बग्घियों का सर-चश्मा गर्दाना जाता । चोटी के नामवर फ़ल्सफ़ी इस के इन्सान होने को ही मश्कूक जानते । हज़ारों बरस से जुल्मो सितम की मारी येह दुख्यारी औरत ज़ात अपनी बे कसी व लाचारी पर रोती व बिल-बिलाती और आंसू बहाती रही मगर इसे अपने ज़ख्मों पर मरहम रखने और जुल्मो इस्तिब्दाद के पञ्जे से नजात दिलाने वाला कोई मसीहा कहीं न मिला ।

इस्लाम में औरत का मकाम

आखिरे कार जब रसूले रहमत, शाफ़ेरू उम्मत صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ खुदा की तरफ़ से दीने इस्लाम ले कर तशरीफ़ लाए तो दुन्या भर की सताई हुई औरतों की क़िस्मत का सितारा चमक उठा और इस्लाम की बदौलत जुल्मो सितम का शिकार औरतों का द-रजा इस क़दर बुलन्दो बाला हुवा कि इबादात व मुआ-मलात बल्कि जिन्दगी और मौत के हर मरहूले और हर मोड़ पर औरतों के भी हुकूक़ मुकर्रर कर दिये गए । चुनान्चे,

پ्यारी پ्यारी اسلامی بہنو! مردोں کی ترہِ این کے مआشی و مुआ-ش-رتو ہو کر ہوئے تو وہ مالی ہو کر ہاسیل ہونے پر اپنے مہر کی رکھم اور جائیداد کی مالیک بنا دی گई، اعلیٰ گرج ہو اور تھے جو مردوں کی جوڑیوں سے جیسا دا جلیلو خوار اور اینتیہا ای مجاہد لامچار ہیں وہ مردوں کے دلیوں کا سوکون اور ان کے گھروں کی مالیکا بن گई۔ اور تھے کو د-رخات و مراثیب کی اتنی بولند مانجیلوں پر پہنچا دینا یہ سرکارے مداریا کا وہ اہم ہے کہ تمہارا دنیا کی اور تھے اگر اپنی جنبدگی کی آیینگی سانس تک اس اہسان کا شکریہ ادا کرتی رہے فیر بھی وہ اس اہمیت میں اہسان کی شوکر گوجاری کے فرج سے سو بک دو ش نہیں ہے سکتیں۔⁽¹⁾

صلوٰ علی الحبیب! صلوات اللہ تعالیٰ علی مُحَمَّد

اسلام میں اسلام کی اہمیت

اسلام دنیا کا وہ وحید دین ہے جس کو یہ شرف ہاسیل ہے کہ اس نے اپنے ہر ماننے والے کے لیے اسلام ہاسیل کرنے کا فرج کر را دیا، یہی وجہ ہے کہ کائنات ایک دن کے سب سے پہلے انسان ہجرتے سیمی دنیا آدم کو اعلیٰ نبی و علیہ الصلوٰۃ والسلام نے عزوجل نے اسلام کی بدائیت ہی تمہارے مخالکا ت پر فرجیلت بخشی۔ چنانچہ ارشاد ہوتا ہے :

¹ جنتی جے ور، س. 41 تا 43 مول-ت-کٹن و تسریع

وَعَلَمَ آدَمَ الْأُسْنَاءَ كُلَّهَا
(ب، البقرة: ٣١)

تار-ج-مए کنڈل ڈیماں : اور
اللہاہ تاٹلا نے آدم کو تمماں
اسھا کے نام سیخا۔

ایسی ترہ سرکارے مداریا پر گارے ہیرا مें
سب سے پہلی ناجیل ہونے والی وہی بھی ایلم کی اہمیت کا
بھیان سببوت ہے۔ جیسا کی فرمائے باری تاٹلا ہے :

إِنَّ رَبِّ الْأَسْمَاءِ لِكَذِيْلَةِ خَلْقِهِ
خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ عَلَيْهِ ۝ إِنَّ رَبِّا
وَرَبِّكُلِّ الْأَنْوَرِ ۝ الَّذِي عَلَمَ
بِالْقَلْمَنِ ۝ عَلَمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ
يَعْلَمْ ۝
(ب، العلق: ١٥)

تار-ج-مए کنڈل ڈیماں : پढ़ो اپنے
رب کے نام سے جس نے پैदا کیا, آدمی
کو खून कی فटک سے بنाया, पढ़ो اور
तुम्हारा रब ही सब से बड़ा करीम, जिस
ने क़लम سे لिखنا سیخا, آدمی
को سیخا जो न जानता था।

پ्यारी پ्यारी اسلامی بहنو! ان آیاتے مубا-رکا مें جहां
اللہاہ کے رب اور خالیک ہونے کا جیکر ہے وہीں دلوم کی بآ'ج
اہم شاخों یا'نی ایمانیت, تخلیکاًت, هیاتیتیا و اور ایلم
اخلاکیتیا کی ترکھ بھی دشرا ہے۔ اول گرچہ ان آیاتے کریما کے
ہر ہر لفظ سے ایلم کی اہمیت ڈجگار ہو رہی ہے, نیچہ ان آیاتے
مuba-رکا مें جہां دो بار ایلم ہاسیل کرنے کا ہوکم ہے وہیں اس اہسان
کا دلکھار بھی ہے کی یہ ٹسی کا کرم ہے کی ٹس نے انسان کو ایلم
اٹتا فرمایا اور لیخنا بھی سیخا۔ نیچہ ایلم ہاسیل کرنے کا
ہوکم دئے کے ایلاؤ کو رآن نے کई مکامات پر ایلم و اہلے ایلم کی

अ—ज़मत व फ़ज़ीलत और जहालत की सख्त मज़म्मत बयान फ़रमाई। जैसा कि एक मक़ाम पर इशाद होता है :

**هُلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ** (ب: ٢٢، حديث: ٩)

तर-ज-मए कन्जुल ईमान : क्या बराबर हैं जानने वाले और अन्जान।

उ—लमाए किराम अम्बियाए किराम **عَلَيْهِمُ السَّلَام** के वारिस होते हैं जैसा कि फ़रमाने मुस्तफ़ा कुदसिय्या **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالَّهُ وَسَلَّمَ** है : बेशक उ—लमा ही अम्बिया के वारिस हैं, अम्बिया **عَلَيْهِمُ السَّلَام** दिरहमो दीनार का वारिस नहीं बनाते बल्कि वोह नुूसे कुदसिय्या **عَلَيْهِمُ السَّلَام** तो सिर्फ़ इल्म का वारिस बनाते हैं, तो जिस ने इसे हासिल कर लिया उस ने बड़ा हिस्सा पा लिया। (1) जब कि उ—लमा के इल्मे नुबुव्वत के वारिस होने की वज़ाहत कुरआने करीम में यूँ फ़रमाई गई है :

**ثُمَّ أُرْثُنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا
مِنْ عِبَادِنَا** (ب: ٢٢، ناطر: ٣٢)

तर-ज-मए कन्जुल ईमान : फिर हम ने किताब का वारिस किया अपने चुने हुए बन्दों को।

इन आयाते करीमा की तश्रीह में इल्म की अहमिय्यत के इज्हार और एक मुसल्मान को सच्चा और पुख्ता मुसल्मान बनाने के लिये रसूले पाक **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** ने फ़रमाया : (2) **طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيقَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ**۔

[1] ترمذی، ابواب العلم، باب ما جاء في فضل الفقهاء... الخ، ص ٢٣١، حدیث: ٢٦٨٢

[2] ابن ماجہ، المقدمة، باب فضل العلماء... الخ، ص ٣٩، حدیث: ٢٢٣

ایلم حاصل کرنا ہر مسلمان (مرد اور اُرٹا) پر فوجے ہے نہیں ہے۔ اک بار
ایشاد فرمایا : **اُطْلَبُوا الْعِلْمَ وَلَوْبِالصَّيْنِ۔**^(۱) ایلم حاصل کرو چاہے چین سے
ہو ۔ جب کی اک کول میں ہے : **اُطْلَبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمُهَدِّدِ إِلَى اللَّهِ**^(۲) ایلم حاصل
کرو پیدائش سے لے کر کبر میں جانے تک ।

تا'لیمے نیسوان کیون جڑی ہے ؟

پ्यاری پ्यاری اسلامی بہنو ! یہ اک مسلمانہ ہکھیکھت ہے کی
کیسی بھی کوئی یا میللت کو ہس کی آیینہ نسلوں کی مژہبی و
سکافٹی تربیت کرنے اور ہسے اک مخبوس کوئی و میلی تہجیب
و تماہن اور کلچر (Culture) سے بہرا ور کرنے میں ہس کوئی کی
خواتین نے ہمہشہ بُنیادی و اساسی کردار ادا کیا ہے ۔ کیون کی
اک اُرٹا ہر مُعَاشرے میں بتوئے مان، بہن، بیوی اور بیٹی جِندگی
گujaratی ہے اور اپنی جات سے وابستہ افساد پر کیسی ن کیسی ترہ
جڑی ہسرا اندھا جھوٹی ہے،^(۳) لیہاڑا اسلام نے اُرٹوں کی ہس
بُنیادی اہمیت کے پیشو نجیر ہس کی ہر ہی سیاست کے معتابیک ہس
کے ہوکوک و فرائیز کا ن سیرت ایعنی کیا بالکل ہسے مُعاشرے کا
اک اہم اور مُفید فرد بنا نے کے لیے ہس کی تا'لیمے تربیت

جامع صغیر، حرفا الهمزة، ص ۷۲، حدیث: ۱۱۰، ۱۱۱ |

روح البیان، پ ۱۵، الکھف، تحت الآیۃ: ۲۷۵/۲۲، ۵ |

۳ ہس کی میساں دا'وتو اسلامی کے ایشانیتی ہدارے مک-ت-بتوں مدنیا کی
ماتبُوآ ۱۴۴ سفہات پر مُشتمل کتاب سہبیت اور نسیہتوں کے
م-دنه فل میں مُولا-ہجڑا کی جا سکتی ہے ।

پر بھی خुسوسی تواجھ دی۔ جیسا کہ جل میں مأجود فرمائی نے مُسْتَفَأ
سے جاہیر ہے۔

**इल्म सीखो के आठ हुक्मों की निस्वत्त से इस्लामी बहनों
की तरफ़ लीमो तरबियत पर मज्जी ۸) فَرَّاجَمَنِي مُسْكَنَهُ**

مُعْلِمے کا انہات، فخر مأجودات نے ﷺ نے
اسلامی بہنوں کی تا'لیم کے تاربیت کے حوالے سے جو مُخْطَلِیْف
مَوَّاکِبِ اُمٍّ پر فرمائیں ارشاد فرمائے، ان میں سے آثار^۸ پہلے بحث میں ہیں:
﴿۱﴾ ﴿۱﴾ اُرتوں کو چھوٹی کاتنا سیخاओ اور انہوں سو رنگ کی تا'لیم
دو۔ ^(۱)

﴿۲﴾ ﴿۲﴾ ایام سیخنے کی گڑج سے آئے ہوئے سہابہ کی رام
عَلَيْهِمُ الرِّضْمَان سے ارشاد فرمایا: جاؤ اپنے بیوی بچوں کو
دین کی بات سیخا� وہی اور ان پر اُمّل کا ہوکم دو۔ ^(۲)

﴿۳﴾ ﴿۳﴾ اَللَّاهُ عَزَّوَجَلَّ نے سو رنگ کے کھڑک کو دے اسی آیات پر ختم
فرمایا ہے جو مुझے اس کے اُرسی خیڑا نے سے اُٹا ہوئے ہیں، لیہا جا
انہوں خود سیخو اور اپنی اُرتوں اور بچوں کو بھی سیخاوے
کی یہ دونوں نماج، کورآن اور دُعا (کا دھیسنا) ہیں۔ ^(۳)

﴿۴﴾ ﴿۴﴾ باندیوں کے لیے اچھی تا'لیم تاربیت کا اہتمام کر

[۱] شعب الانہمان، ۱۹- باب فی تعظیم القرآن، ذکر سورۃ الحج و سورۃ النور، ۲/۷۷، حدیث: ۲۲۵۳

[۲] بخاری، کتاب الادب، باب رحمة الناس والبهائم، ص ۱۲۹۹، حدیث: ۲۰۰۸

[۳] شعب الانہمان، ۱۹- باب فی تعظیم القرآن، تخصیص خواتم سورۃ البقرۃ بالکر، ۲/۳۶۱، حدیث: ۲۲۰۳

کے انہنے آجڑا د کرنے کے با'د ان سے شادی کرنے والوں کو دوہرے سواب کا مुજّدا سُمعانیا ।⁽¹⁾ اس ریوا�ت کی شرح مें هजّر تے اُلّاماما مौلانا بادر عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَنِيٰ تहریر فرماتے ہیں : انچھی تربیت کرنے اور ایلمنے دین سیخانے کا ہوكم سیف باندی کے لیے خواص نہیں بلکہ اس ہوكم مें سब شامل ہیں ।⁽²⁾

﴿5﴾ سرکارے مदینا ﷺ نے هجّر تے سادی-دتوна شیفڑا سے ارشاد فرمایا کہ وہ امّال مُعْمَنِین هجّر تے سادی-دتوна هفڑا **رضی اللہ تعالیٰ عنہا** کو نملا (چونٹی) کا دم کیون نہیں سیخاتی جیسے انہنے لیخنا سیخایا ہے ।⁽³⁾ مُفْسِسِ رشید، **رضی اللہ تعالیٰ عنہ** لفڑے نملا کے ما'نا کی وجہاًت کرتے ہوئے فرماتے ہیں : نملا باریک دانے ہوتے ہیں جو بیمار کی پسلیयوں پر نعمودار ہوتے ہیں جیسے ماریج کو بہت سخت تکلیف ہوتی ہے اسے تمام جسم پر چونٹیاں رੇگتی مہسوس ہوتی ہیں اس لیے اسے نملا کہتے ہیں । با'ج کا خیال ہے کہ اس کا نام موتی جرا ہے مگر یہ درست نہیں کہ موتی جرا تمام جسم پر ہوتا ہے هجّر تے شیفڑا (**رضی اللہ تعالیٰ عنہا**) مککا میں اس مرج.

۱] بخاری، کتاب العلم، باب تعليم الرجل امته و اهله، ص ۹۹، حدیث: ۷۶۹ مفہوماً

۲] عمدة القاري، کتاب العلم، باب تعليم الرجل امته و اهله، ۱۲۷/۲، تحت الحديث: ۷۶۹ مفہوماً

۳] ابو داود، کتاب الطب، باب ماجاء في الرق، ص ۲۱۲، حدیث: ۳۸۸۷

کا بہترین دم کرتی �یں آپ وہاں اس دم کی وجہ سے
مشہور �یں ।⁽¹⁾

﴿6﴾ ﷺ اپنی اولاد کو تین بارے سیخا اور ⁽¹⁾ اپنے نبی کی مہبّت
⁽²⁾ اہلے بیت کی مہبّت اور ⁽³⁾ کیرا اتے کورآن ।⁽²⁾

﴿7﴾ ﷺ اپنی اولاد کے ساتھ نک سلوك کرو اور انہے آدابے جیندگی
سیخا اور ⁽³⁾

﴿8﴾ ﷺ جس نے تین بچوں کی پرورش کی، انہے ادب سیخا، ان کی
شادی کی اور اچھا سلوك کیا اس کے لیے جنات ہے ।⁽⁴⁾

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيبِ ! صَلُّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّدٍ

﴿۱﴾ اُمّ ملیٰہ اسلامیہ ایک دامات

پ्यारी پ्यारی اسلامی بہنے ! سرکارے مداریا، کرارے کلبے سینا
نے سہابیت کو جے ورے تا'لیم سے آراستا کرنے
کے لیے اُمّ ملیٰہ تیر پر بھی ان کی تا'لیم میں تربیت کا ہد د رجاء
اہتمام فرمایا ।

ہر سوچے اسلام کی چونکی آم تیر پر دरجے جے ل سوچتے ہوتے ہیں :

﴿1﴾ ﷺ عسٹا جہ اسلام سیخانے کے لیے کسی مخصوص وکٹ پر شاگرد
کو اپنے پاس بولائے ।

[1] میرआٹول مناجیہ، دو اور دوسری فسل، 6/242

[2] جامع صغیر، حرف الهمزة، ص ۲۵، حدیث: ۳۱۱

[3] ابن ماجہ، کتاب الادب، باب بر الوالد... الخ، ص ۵۹۱، حدیث: ۳۶۷۱

[4] ابو داود، کتاب الادب، باب فی فضل من عالیتیما، ص ۸۰۳، حدیث: ۵۱۳۷

﴿2﴾ ﴿شَاغِرْد﴾ کے گھر جا کر उसے پढ़ा� اور उس کی تربیت کرو۔

﴿3﴾ ﴿کوئی﴾ اپنی جگہ مुکَرَّر کر دے جو �س کا اور �س کے شاگرد کا گھر نہ ہو۔

﴿4﴾ ﴿جو لوگ کیسی وجہ سے عسْتَاج﴾ کی خُدومت میں ہاجیر ہو سکے نہ عسْتَاج ٹن کے پاس جا سکے تو انہوں نے وہی اسلام سے مالا مال کرنے کے لیے عسْتَاج اسلام ہاسیل کرنے والوں کو یہ جماداری سونپے کہ کیسی وجہ سے شریکہ مہرفیل نہ ہونے والوں تک یہ اسلامی فوجان پہنچائے۔

نُوٹ : بہتر یہ ہے کہ شاگرد عسْتَاج کے پاس جا کر سیخو، جیسا کہ (ہجَرَتِ سَعْيِ الدُّنْيَا) موسا (علَيْهِ السَّلَامُ) (ہجَرَتِ سَعْيِ الدُّنْيَا) خیجڑ کے پاس اسلام سیخنے گए�ے، (ہجَرَتِ سَعْيِ الدُّنْيَا) خیجڑ آپ کے پاس ن آ��ے।⁽¹⁾ لیہا جا اسے تیبار سے اگر سرکرے کا انات، فخرے ماؤ جو دات کے ابھی ملی ایک دامات کا جائے جا لیا جائے تو یہ تمام سورتے ب د ر ج اے اتم نجرا آتا ہے۔ چنانچہ،

ہمسُولے اسلام کی پہلی سُورت

پیاری پیاری اسلامی بھنو! سرکارے مدارینا ﷺ نے اسلامی دین سیخنے کے بارے میں نہ سیفہ هر ماؤ ابھی پر سہابیت کی تثییب اتات رعنی اللہ تعالیٰ عَنْہُ وَأَنْعَمْہُ کی ہو سلا افسار ای فرمایا بلکہ مُخْتَلِفِ موارکے ابھی پر انہوں نے اس کی ترجیب بھی دیلایا۔ چونکی اس وکٹ ہمسُولے

¹ میر آتول مناجیہ، میثیت پر رونے کا باب، تیسرا فصل، 2/516 بی تاج یونیورسٹی

ایل کا وابحید جریا جاتے نبکی تھی اور ہر مہفیل میں آپ تربیت و اسلام کے بےش کیمیت مدنی فول ارشاد فرماتے رہتے تھے، جیسا کہ ہجڑتے سیمی-دتوںہا ہند بینتے ہسے د کو رآنی صلی اللہ علیہ وسلم فرماتی ہے : رسموں اللہ علیہ وسلم ایل میں سوڑے آپ ق صلی اللہ علیہ وسلم ایل میں سوڑے آپ سے میمبار پر بکسرت سون کر یاد کی تھی ।^(۱) یہی وجہ ہے کہ اک مرتبہ جب آپ صلی اللہ علیہ وسلم سہابا کی تربیت فرماتے تھے ایل میں یہیں بھی با پارہ اک ترک ماؤنڈ تھیں تو آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے یہ مہسوس فرماتا کہ شاید سہابیت کو بات سمجھ میں نہیں آئی چنانچہ ان کے کریب آ کر دوبارا اجس سرے نوں وا'جو نسیہت ارشاد فرماتا ।^(۲) اک مرتبہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے یہ کے ماؤنڈ پر تماام خواستہ کو شرکت کا پابند بنایا، ہالتوں پاکی تو کوچا، ناپاکی کی ہالتوں میں بھی آنے کی تاکید فرمائی، یہی نہیں بلکہ اودھنی کے نہ ہونے پر بھی یہ نہیں ماؤنڈ نہ جانا اور ہاجیری کی سخت تاکید فرمائی । جیسا کہ ہجڑتے سیمی-دتوںہا ہنہ فرماتی ہے : شاہے بنی آدم نے ہم نوں ڈم لڈکیوں، ہجڑے والیوں اور پردے والیوں کو ہوکم دیا کہ یہ دن پر (نماج کے لیے) گھر سے نکلنے مگر ہجڑے والیوں نماج میں شامل نہ ہوں، بلکہ بلالیم کے کاموں اور

[۱] اسد الغابہ، کتاب النساء، حرف الماء، ۷۳۲۲ - ہند بنت اسید، ۷/۲۷۷

[۲] بخاری، کتاب العلم، باب عظمة الامام النساء و تعليمهن، ص ۹۹، حدیث ۹۸: ما ماحدا

مุسالمانोں کی دुआ مें شاریک ہوں । مैں نے اُرجُ کی : یا رَسُولَ اللّٰهِ اَللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! ہم مें سے بَا'جُ کے پاس تو جیلباب (بُرْكٰۃُ یا بडی چادر) نہیں । تو آپ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰیْہِ وَآلِہِ وَسَلَّمَ نے ایشاد فرمایا : ہماری کی بہن ہمارے اپنی جیلباب (بڈی چادر کا کुछ ہیسسا) ٹدھا لے ।^(۱)

ہج اور ڈمہ کے ماؤکڑ پر بھی سہا بیویاتے تِبیبَات رضی اللہ تعالیٰ عنہم بارگاہے ریسالات مें ہاجیر رہیں اور یون ہج وغیرہ کے میں تا بیلک بھی بہت سے اہم اور بُونیادی مسائیل ہم تک انہی کے جریئے پہنچے । جیسا کہ ڈمہل مُعْمِنین ہجڑتے سطیح-دُتوں اُمیشہ سیدھیکا سے رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ماری ہے کہ آپ نے بارگاہے ریسالات مें اُرجُ کی : یا رَسُولَ اللّٰهِ اَللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰیْہِ وَآلِہِ وَسَلَّمَ ! کیا اُترتوں پر بھی جیہاد فرجن ہے ؟ تو آپ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰیْہِ وَآلِہِ وَسَلَّمَ نے ایشاد فرمایا : ہاں ! مگر ہن پر جو جیہاد فرجن ہے ہم میں کیتاب نہیں اور وہ ہج و ڈمہ ہے ।^(۲) اسی ترہ سہا بیویاتے تِبیبَات رضی اللہ تعالیٰ عنہم نے اُلّاہ اَللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰیْہِ وَآلِہِ وَسَلَّمَ کے پیارے ہبوبیب عزوجل سے بَا'جُ اُسے نک کاموں کے کرنے کی بھی سراہت ہاسیل کر لی جو اُم تُر پر مارڈ کے کرنے والے ما'لُوم ہوتے ہے م-سلن ما'جُور^(۳) اور فُتُت شودا^(۴) کی ترکیب سے ہج ادا کرنا وغیرہ ।

۱۔ مسلم، کتاب صلاة العيدین، باب ذکر اباحت...الخ، ص ۳۱۷، حدیث: ۱۲-۸۹۰

۲۔ ابن ماجہ، کتاب المنساک، باب الحج جہاد النساء، ص ۳۷۱، حدیث: ۲۹۰۱

۳۔ بخاری، کتاب جزاء الصید، باب الحج عنمن لا يستطيع...الخ، ص ۳۹۳، حدیث: ۱۸۵۲

۴۔ بخاری، کتاب جزاء الصید، باب الحج و النذر عن الميت...الخ، ص ۳۹۳، حدیث: ۱۸۵۲

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
 اَلْغَرْبَى جِنْدَگَى کے کَر्दِ شُو'بُوْ مِنْ آپ
 نے خَوَاتِيْنَ کو شِرْكَتِ کے مَوَاقِعِ فَرَاهَمَ کیَوے اُور اِن کی ن سِرْفَ
 حَسْلَا اَفْجَارْدِ فَرَمَائِدِ، بَلْکِ اِبَادَاتِ سے لے کر سَمَاجِ اُور
 مُؤْمِنَاتِ شَرْتِ تَمَامِ مَسَاجِلِ وَ مَرَاحِلِ مِنْ اِن کی خُسُوسِی تَرَبِیَتِ
 کا اَهْتِمَامِ بھی فَرَمَائِيَا، يَهُوْ تَكَمِيلَ کِتَابِ نَبِيِّنَ اُور
 اِسے بھی آئِے جَب سَہَابَاتِ تَطْبِیَاتِ رَضِیَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ
 کی اِلْمَسِی فِرَاسَتِ کو هَر اَكَنْ نے تَسْلِیمِ کیَوے । چُونَانِ مَرَوِیٰ ہے کیا هَجَّرَتُ
 وَدَادِ اَمِ اَمْ کَوْنِ پَر سَہَابَاتِ کِرَامَ عَلَيْهِمُ الرَّضْوَانِ اِس مَسْأَلَے مِنْ تَشْوِیشِ
 کا شِيكَارِ ہو گَاءِ کی اَمِ-رَفَعَا (یَا' نِی نَوْ جُولِ هِجَّرَتِیلِ هَرَام) کے دِنِ
 رَوْجَارِ رَخْوَا جَاءَنِگَا یَا نَہِیْنِ ؟ تَوْ هَجَّرَتِ سَعِیَ-دَتُونَا اَمَمِ فَجَلِ بِنْتِ
 هَارِسِ اِس مَاؤِکِ اَمِ پَر سَہَابَاتِ کِرَامَ عَلَيْهِمُ الرَّضْوَانِ نے اِس کے
 اِس اِخْرِیْلَالِ فَکَوْنِ کو کُوچَ یُونِ دُورِ فَرَمَائِيَا کی دُوْدِھِ کا اَكِ پِیَالَا
 آپ اَمِ کی خِدَمَتِ اَكْدَسِ مِنْ بَهْجَیَا جِیسِ اَپَنِ اَمِ
 نے اَنْتَنِی پَر بَیْتِهِ هُوَہِ نَوْشِ فَرَمَانِ لِیَا । (۱) اُور
 یُونِ سَہَابَاتِ کِرَامَ کی تَشْوِیشِ دُورِ گَاءِ । اِسی تَرَهِ اَكِ دِنِ سَرَکَارِ
 مَدِیْنَا نے سَہَابَاتِ کِرَامَ عَلَيْهِمُ الرَّضْوَانِ سے سُوْوَالِ کیَوے :
 اُورَتِ کے لِیَوے سَبِ سے بَهْتَرِینِ کَوْنِ سَیِّدِ چِیْزِ ہے ؟ تَوْ کِیْسِی سَہَابَیِ کے پَاسِ
 اِس سُوْوَالِ کا جَوابِ نَهِیَا । چُونَانِ هَجَّرَتِ سَعِیَدُونَ اَمْلِیَّوُلِ مُرْتَجَا
 سَعِیدَ دَهِ خَوَاتِونَ جَنَّتِ هَجَّرَتِ فَاتِیِ-مَتُوْجَهِ الْكَبِیرِ

..... بخاری، کتاب الحج، باب الوقوف على الدابة بعرفة، ص ۲۵۳، حديث: ۱۶۶۱ مفهوماً

رَفِيْعُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهَا کے پاس آ� اور ان سے اس سुوال کا جواب پڑھا تو انہوں نے کوچھ یوں جواب ارشاد فرمایا : اُمّرت کے لیے سب سے بہتر یہ ہے کہ ن وہ کیسی مرد کو دے دے اور ن کوئی مرد اُسے دے دے । لیہا جا ہجڑتے ساییدونا اُلیٰ نے گَرَامُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهَهُ الْكَرِيمُ کیا ہے ریسالات میں جب یہ جواب اُرجٰ کیا تو سارے کائنات نے داریافت فرمایا : (اے اُلیٰ !) یہ جواب تumھے کیس نے بتا یا ؟ اُرجٰ کی : آپ کی شاہزادی فاطمہ (رَفِيْعُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهَا) نے ۔ تو ہو جو رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ارشاد فرمایا : فاطمہ نے سچ کہا ہے، فاطمہ تو میرے بدن کا تुکड़ا ہے ।^(۱)

ہوسولےِ اسلام کی دوسری سوڑت

پ्यारੀ پ्यारੀ اسلامی بہنو ! ہوسولےِ اسلام کی دوسری سوڑت سے مुراad یہ ہے کہ ڈستا جو خود چل کر شاگرد کے ہاں جائے اور اُسے اسلام کی دلائل سے مالا مال کرے । جب ہم اس تنازع میں مہبوبے خودا کی ہیاتے تذکرے پر نجٹر ڈالتے ہیں تو ہم کہ میساں میلاتی ہیں کہ آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بہت سی سہابیت کے گھر میں بھی تشریف لے جانا کرتے ہیں، یہی وجہ ہے کہ ان خواص موالیٰ کی تفسیل اسی طرح اسی گھر کی مہاجران خواہیں سے آج تک پہنچی ہیں । جیل میں اس کی پانچ میساں پے شے خیدمت ہیں :

.....کنز العمال، کتاب التکاہ، باب فی ترغیبات النساء... الخ، المجلد الثامن، ۲۵۳/۱۲، حدیث: ۷۶۰۰۳۔

﴿1﴾ ﴿۱﴾ اک مرتبا سرکارے والा تباار، ہم بے کسوں کے مددگار **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ہجڑتے سایی-دتوна ڈمے ساہب یا ڈمے موسیب کے ہان تشریف لے گئ تو دेखا کی آپ پر کپ-کپی تاری ہے । **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** نے **إِسْتِضْسَار** فرمادیا : اے ڈمے ساہب یا ڈمے موسیب ! کیون کپ-کپا رہی ہے ؟ ارج کی : بخرا کی وجہ سے । فیر فارن کہنے لگیں کی **أَللَّاهُ أَكْبَرُ** اس میں ب-ر-کت ن ابٹا فرمادیا تو ان کے اس جعلے پر سرکار **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** نے **إِشْرَاذ** فرمادیا : بخرا کو برا مات کھو ! یہ تو اینے آدم کی خواتیوں کو یون دو کرتا ہے جسے لوہا کی بٹی لوہے کی میل کو دو کرتی ہے ।^(۱)

﴿2﴾ ﴿۲﴾ ہجڑتے سایی-دتونا ڈمے س-لما **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا** کے شوہر ہجڑتے ساییدونا ابू س-لما **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** کی وفات کے با'د سرکارے مدنیا **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** تا'جیت کے لیے آپ کے پاس تشریف لایا تو اس وکٹ آپ نے اپنے چہرے پر مسابر (اٹوا) کا لеп کیا ہووا ثا، سرورے کا انات **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** نے یہ دیکھ کر داریافت فرمادیا : ڈمے س-لما یہ کیا ہے ؟ تو گویا آپ **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا** نے ارج کی : یا رسموللہ **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ! ہدیت میں چونکی خوشبو لگانا مनج ہے اور اٹوا میں خوشبو نہیں ہوتی، اس وجہ سے میں نے اس کا لep کر لیا । اس پر آپ **صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ**

۱۔ اصاپ، کتاب النساء، فصل فیمن عرف بالکنية... الخ، حرف السین، ۱۲۰۳۳ - ام المسائب، ۱۳۹۸/۸

نے ایشاد فرمایا : اس سے چہرے مें खूब सूरती पैदा होती है, अगर لगाना ही है तो रात में लगा लिया करो और दिन में साफ़ कर दिया करो । (या'नी इहत में सिर्फ़ खुशबू ही ममूँअ नहीं बल्कि ज़ीनत भी ममूँअ है, एल्वा खुशबूदार तो नहीं मगर چेहरे का रंग निखार देता है इसे रंगीन भी कर देता है, لिहाज़ा ज़ीनत होने की वज्ह से इस का लेप ममूँअ है, अगर लेप की ज़रूरत ही हो तो रात में लगा लिया करो कि वोह वक्त ज़ीनत का नहीं और दिन में धो डाला करो ।) फिर ایشاد فرمایا : खुशबू और मेंहदी से भी बाल न संवारो । (या'नी ج़मानए इहत में खुशबूदार तेल बदन के किसी हिस्से खुसूसन सर में इस्ति'माल न करो और हाथ पाड़ और सर में मेंहदी न लगाओ कि मेंहदी में भीनी खुशबू भी है रंगत भी ।) اُर्ज़ की : कंधा करने के लिये क्या चीज़ सर पर लगाऊं ? (या'नी औरत को सर धोने कंधी करने की ज़रूरत होती है जब येह चीज़ ममूँअ हो गई तो येह ज़रूरत कैसे पूरी करूँ ?) فرمाया : बेरी के पत्ते सर पर थोप लिया करो फिर कंधा करो ।⁽¹⁾

﴿3﴾ ﴿سَرِّكَارَةَ مَدِينَا بَصَّاصَ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ سَلَّمَ﴾ سرकارے مدنیا بسا ابکھات هجزرte سایی-دتوна شیفڑا بینتے ابڈوللہاہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کے�ر کیلولوا فرمایا کرتے�ے، چوناں نے آپ صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ سَلَّمَ کے لیے اک بیستار اور چادر کو ماخسوس کر رکھا�ا کی جب کبھی آپ دوپھر مें ٹن کے�ر

¹ میرआٹوں مناجیہ، مअ मत्ने हडीس، इहत का बयान، दूसरी फ़स्ल، 5/153-154

کے صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کے لیے بیٹھا کرتیں । یہ بیستار ہمese شا آپ کے پاس رہا یہاں تک کہ جب مرحوم بین حکم کا دaur آیا تو اس نے لے لیا ।⁽¹⁾

﴿4﴾ فَتَحَهُ مَكْكَةَ الْيَوْمِ الْعَظِيمِ مککا کے دن سرکارے مددینا صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے امریکل مسلمانوں کی سانی بہن كَرِمَ اللَّهُ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ کے مکان پر گوسل فرمایا، فیر نمازِ چاشت آدا فرمائی ।⁽²⁾ اسی ترہ اک مرتبہ این کے ہاں تشریف لایا تو داریافت فرمایا : کوچ (خانے کو) ہے ؟ ارجمند کی : سوچی روٹی اور سیرکے سیوا کوچ نہیں । ارشاد فرمایا : لے آओ ! جس گھر میں سیرکا ہے، اس گھر والے سالن کے موہوتا ج نہیں ।⁽³⁾

﴿5﴾ وَهُجِّرَتْ سَيِّدِنَا مُحَمَّدَ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ اسی کی رَغْفَنِ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا جاؤزا هجیرتے سیyy-دتوں خاولیا بینتے کے س فرماتی ہیں : اک مرتبہ سرکارے نامدار صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ہمارے ہاں تشریف لایا تو میں نے خانا تیوار کیا، تناکوں فرمانے کے با'د آپ نے ارشاد فرمایا :

[۱] استیعاب، کتاب النساء و کاهن، باب الشیئ، باب الشیئ، ۳۲۰۸-۳۲۷/۲۔ الشفاء ام سلیمان،

[۲] بخاری، کتاب تقصیر الصلوة، باب من تطوع...الخ، ص ۳۲۳، حدیث: ۱۱۰۳۔

[۳] شمائل محمدیہ، باب ما جاء فی صفة ادما رسول الله، ص ۲۸۵، حدیث: ۱۷۳۔

ک्या مैं گुناہों کو میٹانے والی چیज़ کی ترکِ تुمھاری رہنوماً ایں
ن کرूँ ? اُरْجُ کی : یا رَسُولَ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ !
�शاد فرمایا : مشکُّوتों کے با وujood پورا وujoo
کرنा (یا' نی سرداً یا بیماری وغیرا کی حالت مें جब وujoo معمول
کرنा भारी हो तब मुम्रूल करना⁽¹⁾), مسجد में कसरत से
जाना, एक नमाज़ के बा'द दूसरी नमाज़ का इन्तज़ार करना گुनाहों
को میटاتा है ।⁽²⁾

ہمسوچے اسلام کی تیسرا سूرت

ہمسوچے اسلام کی اس تیسرا سूرت سے مुराद یہ है कि उस्ताज़
शागिर्द को अपने पास बुलाए न उस के हां जाए, बल्कि किसी खास
जगह का तअ्युन कर के वहां इल्म की महफिल सजाए । इस ए'तिबार
से भी सरकारे مदीना ﷺ نے سہابیویاتे तथियबात
کी تालीमो تरबियत का एहतिमाम फرمाया । जैसा
कि इतिवाद में بयान हो चुका है कि एक سہابिया ने बारगाहे नुबुव्वत
में हाजिर हो कर जब ये ह अर्ज की, कि हम को मर्दों की तरह हुजूर
की खिदमत में हाजिरी का इतना مौक़अ नहीं
मिलता, लिहाज़ा एक दिन हम को भी अतः फرمाएं, तो आप
ने उन्हें مख़्سوس जगह पर मख़्سوس दिन जम्मु होने

^[1] میر آتُول مانا جیہ، کیتا بُو تھا رات، پہلی فُسل، 1/233

..... اصحاب، کتاب النساء، حرف الحاء، ۱۱۱۳۲ - حوصلہ بنت قیس بن قہد، ۸/۱۳۰

का हुक्म इर्शाद फ़रमाया ।⁽¹⁾

मुफस्सिरे शहीर, हकीमुल उम्मत मुफ्ती अहमद यार खान
 مें **فَرِمَاتَهُ** **عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْخَلَّٰ** इस हडीसे पाक की शर्ह करते हुए मिरआतुल मनाजीह
 में फ़रमाते हैं : तब्लीग़ वगैरा के लिये दिन मुकर्रर करना बिल्कुल जाइज़ बल्कि सुन्नत है । आज मद्रासों में ता'लीम, ता'तील, इम्तिहान के लिये दिन मुकर्रर होते हैं इन सब का माख़ज़ येह हडीस है । इसी तरह मीलाद शरीफ, ग्यारहवीं शरीफ, उसें बुजुर्गान के लिये दिन मुकर्रर करना जाइज़ है कि इन सब में दीन की तब्लीग़ होती है और तब्लीग़ के लिये दिन का तअ्युन दुरुस्त है । हुज़ूर **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** से किसी औरत पर पर्दा फ़र्ज़ न था कि हुज़ूर उम्मत के लिये मिस्ल वालिद के हैं फिर भी हुज़ूर बहुत एहतियात फ़रमाते थे ।⁽²⁾

हुसूले इल्म की चौथी सूरत

سہابیت تھیبات کے **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ** हुसूلे इल्म की चौथी सूरत कुछ यूं बनी कि मुअल्लिमे काएनात, फ़ख़्रे मौजूदात **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاللهُ وَسَلَّمَ** ने अपनी ख़िदमत में अक्सर मौजूद रहने वाले سہابए किराम **عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ** को इस बात का पाबन्द बनाया कि वोह दीनी अहकाम अपने घर वालों बिल खुसूस ख़वातीन को भी सिखाया करें । **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاللهُ وَسَلَّمَ** जैसा कि गुज़श्ता सफ़हात में बयान हो चुका है कि आप **عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ** ने इल्मे दीन सीखने की ग़रज़ से आए हुए سہابए किराम से

1 بخاری، کتاب الاعتصام...ابن باب تعلیم النبی...الم، ص ۲۹۱، حدیث: ۷۳۱۰

2 میرआतुल مनाजीह, مथیت پर रोने का बाब, तीसरी फ़स्ल, 2/516 मुल-त-क़त्न

इर्शाद फ़रमाया : जाओ अपने बीवी बच्चों को दीन की बातें सिखाओ और उन पर अ़मल का हुक्म दो |⁽¹⁾ एक रिवायत में फ़रमाया : अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ने सूरए ब-क़रह को दो ऐसी आयात पर ख़त्म फ़रमाया है जो मुझे उस के अश्शी ख़ज़ाने से अ़ता हुई हैं, लिहाज़ा इन्हें खुद सीखो और अपनी औरतों और बच्चों को भी सिखाओ कि ये ह दोनों नमाज़, कुरआन और दुआ (का हिस्सा) हैं |⁽²⁾ एक रिवायत में इर्शाद फ़रमाया : बांदियों के लिये अच्छी तालीमों तरबियत का एहतिमाम कर के उन्हें आज़ाद करने के बाद उन से शादी करने वालों के लिये दोहरा सवाब है |⁽³⁾ एक मर्तबा किसी सहाबिया⁽⁴⁾ ने बारगाहे रिसालत में अर्ज़ की : ऐ अल्लाह के रसूल صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ मैं अपनी जान आप को हिबा करती हूं। फिर वो ह जवाब के इन्तिज़ार में काफ़ी देर खड़ी रहीं तो एक सहाबी उठे और यूँ अर्ज़ की : या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! अगर आप को ज़रूरत न हो तो इन की मुझ से शादी फ़रमा दीजिये। दरयापृत फ़रमाया : तुम्हारे पास महर में देने के लिये कुछ है ? अर्ज़ की : सिवाए इस तहबन्द के कुछ नहीं। इर्शाद फ़रमाया : तलाश तो कर ! अगर्चे लोहे की अंगूठी ही हो। उन्हों ने जुस्त-जू की मगर

[١] بخاری، کتاب الادب، باب حمۃ الناس والبهائم، ص ۱۳۹۹، حدیث: ۱۰۰۸

[۲] شعب الایمان، ۱۹- باب فی تعظیم القرآن، فصل فی فضائل السور والآیات، تخصیص خواتم سورۃ البقرۃ بالذکر، ۳۶۱/۲، حدیث: ۲۲۰۳

[۳] بخاری، کتاب العلم، باب تعلیم الرجل امته و اهله، ص ۹۹، حدیث: ۷۹۰ مفہوماً

[۴] موللا اُلیٰ کاری نکول فرماتे हैं : ये ह सहابिया مैमूنा बिन्ते हारिस, जैनब बिन्ते खुजैमा, उम्मे शरीक बिन्ते जाबिर या खौला बिन्ते हकीम में से कोई एक थीं। (مرقاۃ، کتاب النکاح، باب الصداق، ۳۲۲/۲، تحقیق الحدیث: ۳۲۰۲)

کوچ ن پایا تو آپ ﷺ نے ارشاد فرمایا : ک्या تुझے کورआن آتا ہے ? ارجع کی : جی فولان فولان سوتھے آتی ہیں । ارشاد فرمایا : (ठیک ہے) جاؤ ! میں نے تعمیرا نیکاہ اس سے کر دیا اسے کورआن سیخا اے⁽¹⁾ |⁽²⁾

پ्यारी پ्यारी اسلامی بہنو ! دेखا آپ نے ! **اللّٰهُمَّ** عزوجل کے مہبوب، دانا اے گوہب **صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** نے اُئرتوں کی تا'لیمو تربیت کے لیے ہر ایتیبا ر سے اُ-ملی ایکدا مات فرمائے، یہی وجہ ہے کہ دین کی تا'لیما ت سے کما ہک کوہ آشنا این سہابیتے تطبیب ات رضی اللہ تعالیٰ عنہم سے اسے مارنے ہک پیدا ہوئے جنہوں نے اپنی این ابوالیں درس گاہوں سے اسلام کی ہک کانیت پر مار میٹنے کا اسے جذبے لے جواں پایا کہ اس کے س-مراٹ آج بھی جاہیر ہے । اسلام کی یہی وہ پاک دامن بیبیاں یہیں جنہوں نے ہمسہ کڈے کوکت میں اسلام کی

۱ مفسس سر شاہیر، ہکیم مول عالمت مسٹر احمد یار خاں اس علیہ رحمۃ الرحمٰن فیہ سے پاک کی شاہی میں فرماتے ہیں : خیال رہے کہ اس ہدیس کی بینا پر بآج لوگوں نے سامنہ ہے کہ مہر کو کوئی میکدار مکرر نہیں مگر یہ گلتا ہے، یہ ہدیس اس کی تاریخ نہیں کرتی کیونکہ کسی امام کے نجیک کورआن مہر نہیں بن سکتا، سب کے ہاں مہر مال ہونا چاہیے، ہاں مال کی ادنی میکدار میں یخیل لالا ف ہے اور یہاں کورआن پر نیکاہ کیا گیا । مال ہو کیا کہ مہر نہیں کرنا ہے । (میر آتول مناجیہ، مہر کا بیان، پہلی فصل 5/67) اسی تراہ بہرے شریعت میں ہے : جو چیز مالے میں تکویم نہیں وہ مہر نہیں ہو سکتی اور مہر میں میسل واجیب ہو گا، م-سالن مہر یہ ٹھہرا کی شوہر اُرط کو کور آنے مجباد یا ایام پढہ دے گا یا ہجڑے ڈ-مرا کر دے گا تو اس سب سوتھوں میں مہر میسل واجیب ہو گا ।

(بہرے شریعت، مہر کا بیان، مسائیلہ فیکیہ ایضا، 2/65)

۲ مشکاة المصائب، کتاب التکاہ، باب الصدائی، الفصل الاول، ۱/۵۸۷، حدیث: ۳۲۰۲

ڈگ-مگاتی کشتمی کو سہارا دene والے بآجoo مuhyya کیयے । بیلہ شعبا ایسلاام کے اس ہرے برے دارخٹ کی جडیں کو مجبوت سے مجبوت تر کرنے کی خاتمیں این پاک تینت بیبیوں نے ن سیرتِ اپنا بولک اپنے جیگر گوشوں کا خون دene سے بھی گورے جن کیا । تاریخ کے اکرارک سہابیت اتے تطبیقیات کے اسے ان گینت واقعیات سے برے پڈے ہیں । این میں سے سیرتِ اک واقعیات پر خدامت ہے :

رات کا پیछلا پھر ثا، سارے کا سارا مدنیا نور میں ڈبوا ہووا ثا । اہلے مدنیا رہمت کی چادر آوے مہووے خواب ہے، اتنا میں معاذیں رسلوں ہجرتے سطیح دن بیلال ہبشی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی پور کافی سدا مدنیا میں مونوکرہ کی گلیوں میں گنج ٹھیک ہے: آج نماج فجر کے با'د مساجدیں کی فوج اک ایسی مسیحی پر روانا ہو رہی ہے । مدنیا میں مونوکرہ کی مکہ دس بیبیوں اپنے شہزادوں کو جنت کا دلہا بننا کر فارن دربارے رسالت میں ہاجیر ہو جائے ।

ایک بے واس سہابیت اپنے چ⁶ سالہ یتیم شہزادے کو پھلی میں لیتا اسے رہی ہے । ہجرتے سطیح دن بیلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا اے لان سون کر چونک پڈیں ! دل کا جڑھم ہرا ہو گیا، یتیم بچے کے والی دی گیرا می گوچشنا برسا گچھا بدر میں شہید ہو چکے ہے । اک بار فیر ش-جے ایسلاام کی آبیاری کے لیے خون کی جڑھر ت درپے شہید ہے مگر این کے پاس چ⁶ سالہ م-دنبی مونے کے اسلام کوئی اور نہ ہے । سینے میں ٹھما ہوا تھان آنکھوں کے جڑیاں ٹمڈ آیا । آہوں اور سیسکیوں کی آواز سے م-دنبی مونے کی آنکھ خول گई، مان کو روتا دیکھ کر بے کار ہو کر کہنے لگا: مان ! کیون روتی ہے ؟ مان م-دنبی مونے کو اپنے دل

کا درد کیس ترہ سمجھاتی ! اس کے رونے کی آوازِ مجنید تے� ہو گई । مان کی گیرا و جاری کے تاسسوس سے م-دنی مونا بھی رونے لگ گیا । مان نے م-دنی مونے کو بھلانا شुربخ کیا، مگر وہ مان کا درد جاننے کے لیے ب جید ہا । آخیرے کار مان نے اپنے جذبات پر ب کو شیش تمام کا ب پاتے ہوئے کہا : بےتا ! ابھی ابھی ہجڑتے سایدی دُنَا بیلال تر ف روانا ہو رہی ہے । آکا اے نامدار صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے اپنے جان نیسا ر تلب فرمائے ہیں । کیتنی بخشن بے دار ہے وہ ماءِ جاری ہو کر اشکبار آنچوں سے ایلٹجا اے کر رہی ہو گی : یا رسول اللہ اے ! ہم اپنے جیگر پارے آپ کے کدموں پر نیسا ر کرنے کے لیے لای ہے، آکا ! ہمارے امرمانوں کی ہکر کر بانیاں کبھل فرمائی جائے، سرکار ! ڈپر بر کی مہنوت کو سول ہو جائے گی । اتنا کہ کر مان اک بار فر رونے لگی اور برجی ہری آواز میں کہا : کاش ! میری گود میں بھی کوئی جوان بےتا ہوتا اور میں بھی اپنا نجرا نے شوک لے کر آکا کی بارگاہ میں ہاجیر ہو جاتی । م-دنی مونا مان کو فر روتا دیکھ کر مچل گیا اور اپنی مان کو چوپ کر واٹے ہوئے جو شوہیما نی کے جذبے کے ساتھ کھنے لگا : میری پ्यاری مان ! مت رو، میڈی کو پے ش کر دینا । مان بولی : بےتا ! تum ابھی کم سیں ہو، میڈانے کا رجرا میں دعمنا نے خونخوار سے پالا پडھتا ہے، tu میں تلواہ کی کاٹ برداشت نہیں کر سکو گے । م-دنی مونے کی جید کے سامنے بیل آخیر مان کو ہثیار ڈالنے ہی پડھے । نماجے فوج کے با د مسجد نے بکھی شریف

عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ^۱ کے باہر مैदान مें مुजाहिदीन کا ہujūm हो गया । उन سے فَارِسِي हो कर सرकारे مदीना صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ वापس तशरीफ ला ही रहे थे कि एक पर्दा पोश ख़ातून पर नज़र पड़ी जो अपने چ⁶ سालह म-दनी मुने को लिये एक तरफ़ खड़ी थी । शाहे शीरीं मकाल, سाहिबे जूदो نवाल رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने हज़रते سَيِّدِ الدُّنْيَا بِلَالَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ को आमद का सबब दरयाप्त करने के लिये भेजा । سَيِّدِ الدُّنْيَا بِلَالَ ने رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ करीब जा कर निगाहें झुकाए आने की वजह दरयाप्त की । ख़ातून ने भराई हुई आवाज़ में जवाब दिया : आज रात के पिछले पहर आप ए'लान करते हुए मेरे ग़रीब ख़ाने के करीब से गुज़रे थे, ए'लान सुन कर मेरा दिल तड़प उठा । आह ! मेरे घर में कोई नौ जवान नहीं था जिस का नज़रानए शौक़ ले कर हाजिर होती फ़क़त मेरी गोद में येही एक छ⁶ سालह यतीम बच्चा है जिस के वालिद गुज़श्ता साल ग़ज़बए बद्र में जामे शहادत नोश कर चुके हैं मेरी ज़िन्दगी भर की पूँजी येही एक बच्चा है, जिसे सरकारे आ़ली वक़ार के صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ के क़दमों पर निसार करने के लिये लाई हूँ । हज़रते سَيِّدِ الدُّنْيَا بِلَالَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने प्यार से म-दनी मुने को गोद में उठा लिया और बारगाहे रिसालत में पेश करते हुए सारा माजरा अर्ज़ किया । सरकार चَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने म-दनी मुने पर बहुत शफ़क़त फ़रमाई । मगर कमसिनी के सबब मैदाने जिहाद में जाने की इजाज़त न दी ।⁽¹⁾

1 جو شے إمامی، ص. 2، بہ حوالا جولفہ جنپیر، ص. 236

किस इल्म का हुसूल ज़रूरी है ?

प्यारी प्यारी इस्लामी बहनो ! इस्लाम ने इल्म हासिल करने को हर चीज़ पर तरजीह़ दी है और इस्लाम क़ल्भन येह इजाज़त नहीं देता कि कोई भी मुसल्मान खुद को इल्म से महरूम रखे । मगर सुवाल येह है कि वोह कौन सा इल्म है जिस का हासिल करना हर मुसल्मान मर्द और औरत पर फ़र्ज़ क़रार दिया गया है और अगर इस के हुसूल में चीन जैसे दूर दराज़ मुल्क में जाने की मशक्कूत और तकलीफ़ भी उठाना पड़े तो ज़रूर उठाए मगर इल्म हासिल करे । (1) इस ज़िम्म में शैख़े तरीक़त, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रते अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अ़त्तार क़ादिरी र-ज़वी ज़ियाई دامت برکاتُهُمْ أَعالِيهِ तहरीर फ़रमाते हैं : (फ़र्ज़ इल्म से) स्कूल कॉलेज की दुन्यवी ता'लीम नहीं बल्कि ज़रूरी दीनी इल्म मुराद है । लिहाज़ सब से पहले बुन्यादी अ़क़ाइद का सीखना फ़र्ज़ है, इस के बा'द नमाज़ के फ़राइज़ व शराइत व मुफ़िसदात, फिर र-मज़ानुल मुबारक की तशरीफ़ आ-वरी पर फ़र्ज़ होने की सूरत में रोज़ों के ज़रूरी मसाइल, जिस पर ज़कात फ़र्ज़ हो उस के लिये ज़कात के ज़रूरी मसाइल, इसी तरह हज़ फ़र्ज़ होने की सूरत में हज़ के, निकाह करना चाहे तो इस के, ताजिर को ख़रीदो फ़रोख़त के, नोकरी करने वाले को नोकरी के, नोकर रखने वाले को इजारे के, وَعَلَى هَذِهِ الْقِيَاسِ (या'नी और इसी पर क़ियास करते हुए) हर मुसल्मान आ़किलो बालिग मर्द व औरत पर उस की मौजूदा हालत के मुताबिक़ मस्अले सीखना फ़र्ज़ ।

1 बहारे शरीअत, इस्लाम और इल्म की अहमिय्यत, 3/1029

ऐन है। इसी तरह हर एक के लिये मसाइले हळाल व हराम भी सीखना फ़र्ज़ है। नीज़ मसाइले क़ल्ब (बातिनी मसाइल) या'नी फ़राइज़े क़ल्बिया (बातिनी फ़राइज़) म-सलन आजिज़ी व इख़्लास और तवक्कुल वगैरहा और इन को हळिल करने का तरीक़ा और बातिनी गुनाह म-सलन तक्बुर, रियाकारी, हळद वगैरहा और इन का इलाज सीखना हर मुसल्मान पर अहम फ़राइज़ से है। मोहलिकात या'नी हलाकत में डालने वाली चीज़ों जैसा कि झूट, ग़ीबत, चुग़ली, बोहतान वगैरा के बारे में ज़रूरी मा'लूमात हळिल करना भी फ़र्ज़ है ताकि इन गुनाहों से बचा जा सके।⁽¹⁾

इल्म सीखने में आज की औरत का हाल

प्यारी प्यारी इस्लामी बहनो ! इल्मे दीन सीखना किसी ख़ास गुरौह या त़ब्के का काम नहीं, बल्कि हर एक पर अपनी ज़रूरत के मुताबिक़ इल्म सीखना फ़र्ज़ है। मगर अफ़सोस ! आज हमारी अक्सरिय्यत इल्म से दूर दिखाई देती है। अर्साए दराज़ तक नमाज़ पढ़ने वालियों को बुजू तक का दुरुस्त तरीक़ा मा'लूम नहीं होता। चे जाए कि इस के फ़राइज़ व वाजिबात से आगाही हो। कसीर इस्लामी बहनें र-मज़ान के रोज़े, हज व ज़कात के ज़रूरी मसाइल से ना आशना हैं। इसी तरह हळद, बुज़ो कीना, तक्बुर, ग़ीबत, चुग़ली, बोहतान, शमातत जैसे कई ऐसे उम्र हैं जिन का जानना फ़र्ज़ है। लेकिन एक ता'दाद है जिन्हें इन की ता'रीफ़ तक नहीं आती बल्कि इन्हें तो येह भी मा'लूम नहीं कि येह वोह बातें हैं

¹ ग़ीबत की तबाह करियां, स. 5, मज़ीद तफ़सील के लिये देखिये फ़तावा र-ज़विय्या, 23/623 ता 624, कूहुल कुलूब मुतर्जम, 1/613 ता 619

जिन का इल्म हासिल करना फ़र्ज़ है। लिहाज़ा इल्मे दीन सीख कर इन तमाम उम्र से बचना बेहद ज़रूरी है, मगर अफ़सोस सद अफ़सोस ! हम इल्मे दीन सीखने से दूर हैं।

इल्म सीखने में سहابیویات का हाल

प्यारी प्यारी इस्लामी बहनो ! سہابیویاتे تُथیبَاتِ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُمْ^ر को जब भी कोई दीनी या दुन्यावी उल्ज्ञन दरपेश होती फ़ौरन बारगाहे न-बवी में खुद हाजिर हो कर या किसी के ज़रीए उस का हल मा'लूम कर लेतीं और दीनी मसाइल सीखने में कभी हया को आड़े न आने देतीं, जैसा कि उम्मुल मुअमिनीन हज़रते सथ्य-दतुना अ़ाइशा سिद्दीका ^ر ने अन्सारी ख़वातीन की तारीफ़ करते हुए इर्शाद फ़रमाया : अन्सारी ख़वातीन कितनी अच्छी हैं कि दीनी मसाइल सीखने में हया नहीं करतीं ।⁽¹⁾ बसा अवक़ात अल्लाह عَزَّوَجَلَّ के प्यारे हबीब ^ر को अपने ज़ाती मसाइल का हल पूछने की तरगीब भी दिलाया करते थे, जैसा कि हज़रते सथ्य-दतुना उम्मे कसीर अन्सारिया ^ر फ़रमाती हैं : मैं और मेरी बहन सरकारे मदीना की ख़िदमत में हाजिर हुई तो मैं ने हुजूर ^ر से अर्ज़ की : मेरी बहन आप ^ر से कुछ पूछना चाहती है मगर वोह पूछने में हया करती है। तो आप ^ر ने इर्शाद फ़रमाया : उसे पूछना चाहिये क्यूं कि इल्म हासिल करना फ़र्ज़ है।⁽²⁾

[1] مسلم، کتاب الحیض، باب استحباب استعمال...الخ، ص ۱۳۶، حدیث: ۶۱ (۳۳۲)

[2] اصحابہ، کتاب النساء، فیمن عرف بالکنیۃ، حرث الکاف، ۱-۱۲۲۲۰، ام کیرینت بیزین، ۸/۵۱۶

सहाबिय्याते तथ्यबात के पूछे गए सुवालात्

आइये ! सहाबिय्याते तथ्यबात के चन्द सुवालात मुला-हजा करती हैं जो इन्होंने अल्लाह عَزَّوجَلَّ के महबूब, दानाए गुयूब से मुख्तलिफ़ अवकात में पूछे या इन की मौजू-दगी में पूछे गए और इन्होंने उन्हें रिवायत किया ।

पाकी व त्रहारत के मु-तअल्लिक सुवाल

दीने इस्लाम में पाकी व त्रहारत को जो अहमिय्यत हासिल है इस की मिसाल दुन्या के किसी भी मज्हब में नहीं मिलती । तमाम इबादात का दारो मदार पाकी व त्रहारत पर ही है । सहाबिय्याते तथ्यबात रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ ने इस के बारे में कभी मसाइल दरयापूत करने में हया महसूस न की । चुनान्चे जैल में सिर्फ़ चार मिसालें पेशे खिदमत हैं :

(1) ﴿ उम्मुल मुअमिनीन हज़रते सच्चि-दतुना आइशा सिद्दीका फ़रमाती हैं : एक मर्तबा हज़रते सच्चि-दतुना अस्मा बिन्ते शक्त हुज़रे पुरनूर, शाफ़ेए यौमुन्नुशूर की खिदमते अक्दस में हाजिर हो कर यूं अर्जु गुजार हुई : या रसूलल्लाह ﷺ ! जब हम में से कोई औरत हैज से पाक हो तो वोह गुस्ल कैसे करे ? आप ﷺ ने इशाद फ़रमाया : वोह बेरी के पत्तों वाला पानी ले कर बुजू करे, फिर मल मल कर सर धोए ताकि पानी बालों की जड़ों तक पहुंच जाए, इस के बाद तमाम जिस्म पर पानी बहाए, फिर एक रुई का टुकड़ा ले कर उस से पाकी हासिल

کرے । اُرجُ کی : رُحْی سے کैسے پاکی ہاسیل کرُن ؟ فَرَمَّاَهُ :
بَسْ أَنْسَ سے پاکی ہاسیل کرُو । عَمَّا لَمْ يَعْلَمْ فَرَمَّاَتِي هُنَّا
سَعِيٰ - دَتُّنَا آدِیشَا سِدِّیکَہ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا مَنْ
آپ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کی بات سامِنَہ گَرِی فِرَمَّاَتِی
سَمِّنَہ ایسا کی ہاسیل کرنے سے مُرَاد خُون کے نیشانات
کو ساپُ کرنا ہے ।^(۱)

(۲) ﴿۱﴾ هُنَّا هُنَّا هُنَّا بِنَتِ هَكِيمٍ فَرَمَّاَتِی
ہُنَّا مَنْ نَجَّابَ مَهْبُوبَہ بَارِی صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ کی خِدَمَت
مِنْ اُرجُ کی : اے اَللَّاهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! مَرَءَے
پَاسِ اک ہی لِبَاسِ ہے جو ہَجَرٌ کے دَرَانِ خُونِ آلُود ہو جاتا
ہے، اس سُورَتِ مِنْ مَرَءَے لِیے کیا ہُوكِمٌ ہے ؟ اِشَادَ فَرَمَّاَهُ :
اِنْكِتَاءٌ ہَجَرٌ (�ا'نی ہَجَرٌ کے خُتمِ ہونے) پَرْ عَسَرَ دَهْنَہ کَرْ نَمَاجِ
پَدْ لِیا کرُو । مَنْ نَمَاجِ کی : یا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
دَهْنَہ کَرْ بَا وَجْدَ خُونِ کا اَسَرَ بَاقِی رَہ جاتا ہے ।^(۲) اِشَادَ فَرَمَّاَهُ : کُوئی ہَرَجٌ نَہْرَنِ ।^(۳)

ابوداؤد، کتاب الطہارۃ، باب الاغتسال من الحیض، ص ۱۵، حدیث: ۳۱۲

[۲] اگر نجاست دُور ہے گَرِی مگر اس کا کُछ اَسَرَ رَنْگ یا بُو بَاقِی ہے تو اسے بھی
جَازِل کرنا لَازِمٌ ہے ہَنْ اگر اس کا اَسَرَ بَدِیکَت (�ا'نی دُشَواری سے)
جَاءَ تو اَسَرَ دُور کرنے کی جُرُورَت نَہْرَنِ تَرْبَة بَاقِی دَهْنَہ لِیا پَاک ہو گَیا،
سَابُون یا خَرَابَہ یا گَرْم پَانِی (یا کِسی کِسَم کے کِمِیکَل وَغَیرَہ) سے دَهْنَہ کی
ہَاجَت نَہْرَنِ । (ایسَلامِیہ بَلَوْنَوں کی نَمَاجِ، نجاستوں کا بَیان، س. 258)

معجم کبیر، مسانید النساء، باب الحَلَاء، خولة بنت حَكِير، ۲۷۷/۱۰، حدیث: ۲۰۰۸۲

(3) ﴿ خادمِ رسول مصطفیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی والدہ ماجدہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نے بارگاہے نبھانے کے لئے اپنے بیوی مسیح اجلال علیہ السلام کو دعویٰ کی تھی : یا رسول اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ! اعلیٰ احمد عزوجلٰ کا بیان کرنے سے ہی نہیں فرماتا، کیا جب اُمراء کو اہل تیلماں ہو تو اس پر گسل واجب ہے ؟ ارشاد فرمایا : (ہاں !) جب وہ پانی (مرنی) دے دے । وہاں مسیح علیہ السلام نے (ہی کے سباب) اپنا چہرہ ٹھپا لیا اور اپنے بیوی کی کیا اُمراء کو بھی اہل تیلماں ہوتا ہے ؟ ارشاد فرمایا : ہاں ! اگر اسے نہ ہو تو بچھا کیس وچھ سے مام کے مुشاوہ ہوتا ہے । (۱)

(4) ﴿ ہجڑتے سخنی دتuna فاطمہ بنت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہا نے بارگاہے رسالات میں اپنے بیوی حبیب اللہ علیہ السلام کو دعویٰ کی تھی : میں اپنے ایسا مام کو حبیب اللہ علیہ السلام سے جیتا دیں کہ کدر خون آتا ہے کی کبھی پاک نہیں رہتی، تو کیا میں نمازِ چوڈ دو ؟ ارشاد فرمایا : نہیں، یہ تو اک راگ کا خون ہے، حبیب نہیں । (۲) جب حبیب کے دن آیا کروں تو نمازِ چوڈ دیا کرو اور

پختاری، کتاب العلم، باب الحیاء فی العلم، ص ۸، حدیث: ۱۳۰ مفہوماً [۱]

[۲] یا' نی رہنم کے کریب کی کوئی را خول گردی ہے جس سے یہ خون جاری ہو گیا ہے رہنم کا خون نہیں ہے، لیہا جا۔ اس کے اہکام حبیب نیفاس کے سے نہیں ।

(میر آنحضرت مسیح علیہ السلام، مسیح انبیاء کا باب، پہلی فصل، 1/354)

जब वोह गुजर जाएं तो खून धो कर नमाज़ पढ़ लिया करो⁽¹⁾ |⁽²⁾
 येही मस्अला मुस्लिम शरीफ में हज़रते सभ्य-दतुना उम्मे
 हबीबा बिन्ते जहूश^{(3) رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا} से और उस्दुल ग़ाबह में
 हज़रते सभ्य-दतुना बादिया बिन्ते गैलान^{(4) رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا} से
 भी मरवी है।

نماज़ के मु-तअल्लिक सुवाल

(1) ﴿ हज़रते सभ्य-दतुना उम्मे फ़र्वह अन्सारिया رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا फ़रमाती हैं : ताजदारे रिसालत, शहन्शाहे नुबुव्वत صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ से सुवाल किया गया कि कौन सा अमल अफ़ज़ल है ? इर्शाद फ़रमाया : अब्बल वक्त में नमाज़ अदा करना ।⁽⁵⁾

[1] या'नी इस्तिहाज़ा की बीमारी लगने से पहले तुम्हें जिन तारीखों में हैज़ आता था वोही तारीखें अब भी हैज़ की मानो, उन में नमाज़ वगैरा छोड़ दो और उन तारीखों के बाद खून इस्तिहाज़ा का शुमार करो और नमाज़ वगैरा शुरूअ़ कर दो और जिस औरत को बालिग़ा होते ही इस्तिहाज़ा शुरूअ़ हो जाए, हैज़ की तारीखें मुक़र्रर न होने पाई वोह हर महीने के अब्बल दस दिन हैज़ शुमार करे और बीस दिन इस्तिहाज़ा के कि इसी में एहतियात है। यहां खून धो डालने से मुराद अगर हैज़ का खून है तब तो धो डालने से मुराद गुस्ल करना है क्यूं कि हैज़ जाने पर गुस्ल फ़र्ज़ है और अगर इस्तिहाज़ा का खून मुराद है तो मतलब येह है कि अपने बदन व कपड़े से इस्तिहाज़ा का खून धो कर फिर वुजू कर के नमाज़ पढ़ लिया करो। इस में गुस्ल वाजिब नहीं। (میرआٹول ممانीہ، مُسْتَحْدِفَاتُ الْمُسْتَحْدِفَاتِ، ص ۱۳۶، حديث: ۱/۳۵۴)

[2] مسلم، كتاب الحج، باب المستحاضة وغسلها وصلاتها، ص ۱۳۶، حديث: ۳۳۳

[3] مسلم، كتاب الحج، باب المستحاضة وغسلها وصلاتها، ص ۱۳۶، حديث: ۳۳۷

[4] أسل الغابة، كتاب النساء، حرف الباء، ٢٧٦٢ - بادية بنت غيلان، ٧/ ٣٣

[5] أسل الغابة، الكفي من النساء، حرف الفاء، ٧-٥٢٣ - أم فروة الانصارية، ٧/ ٣٢٥

﴿2﴾ ﴿2﴾ ہجڑتے سایی-دتوں نا ہمے رافعؑ نے بارگاہے
رسالات میں ارجع کیا : اے اللّاہ عزوجل کے رسول ! میرے اسے
امال پر رہنوماً فرمائیے جس پر اللّاہ تھا میں میڈے
اگر سواب اٹتا فرمائے ؟ ارشاد فرمایا : اے ہمے رافعؑ !
جب نماج پڑنے کا دردا کرو تو دس دس مرتبہ تسبیح
(الْحَمْدُ لِلّٰهِ)، تہلیل (اللّٰهُ أَكْبَرُ)، تہمید (سُبْحَنَ اللّٰهُ) اور
تکبیر (كَبَرَ اللّٰهُ أَكْبَرُ) کہو اور دس مرتبہ اسٹیغفار کرو (یا'نی
کہو گی اللّاہ اسْتَغْفِرُ اللّٰهَ کہو)، جب تुم تسبیح، تہلیل، تہمید اور تکبیر
اسٹیغفار کرو گی اللّاہ عزوجل فرمائے گا : یہ میرے لیے ہے اور جب
اسٹیغفار کرو گی اللّاہ عزوجل فرمائے گا : میں نے تumھے بخشن
دیا ।⁽¹⁾

روجے کے مु-تاطلیک سووال

﴿1﴾ ﴿1﴾ اک سہابی نے ارجع کیا : یا رسول اللّاہ ﷺ !
میں نے اپنی ماں کو اک باندی سدکے میں دی تھی اب وہ فوت
ہو گیا ہے (اور وہ باندی بتائے میرا س میڈے میل رہی ہے آیا ہے
لے یا ن لے یا کسی اور کو خیرات دے دو⁽²⁾) ارشاد فرمایا :
تمہارا سواب تumھے میل چکا اور ویراست نے وہ باندی تumھے
واپس لٹایا تھا ہے । ارجع کیا : میرے ماں پر اک مہینے کے روچے
थے ک्यا میں ان کی ترک سے روچے رکھو ؟ فرمایا : ہاں ان

۱] عمل اليوم والليلة لابن السنفی، باب ما يقول اذا قام الصلوة، ص ۸۲، حدیث: ۱۰۷

2] میرआٹوں مانا جاوے، باب کون شاخ س-دکھا واپس ن لے، پہلی فصل، 3/132

کی ترک ف سے روجے رخبو (۱) ارج کی : عنہوں نے کبھی حج بھی
نہیں کیا�ا کیا میں عنا کی جانیب سے حج ادا درک ؟
فرمایا : ہاں عنا کی ترک ف سے حج ادا کر دو (۲) | (۳)

عمر و حج کے مु-تبلیک سوواں

(۱) ﴿۱﴾ ﷺ حج رتے سالیہ-دتوна عتمے تبلیک رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا نے ارج کی :
کوئی سی ڈبادت حج کے برابر ہے ؟ ارشاد فرمایا : ماحہ
ر-مذکون عالم معاشرک میں عمر کرننا (۴)

۱ پیری پیری اسلامی بہنے ! یاد رکھیے ! روجا خالیس بدنی ڈبادت ہے
جس میں نیا برت (کاہم مکامی) نا جائیج ہے، رب تبلیک فرماتا ہے :
۔۔۔۔۔ تر-ج-ماع کنچن عالمان : آدمی ن پاسا مگر
اپنی کوشش (ب، ۱۹، الجم) اور فرماتا ہے : لَهُمَا كَسْبٌ تر-ج-ماع
کنچن عالمان : عنا کے لیے عنا کی کمائی (ب، المقرة: ۱۰۱) اور فرماتا ہے :
۔۔۔۔۔ تر-ج-ماع کنچن عالمان : اور جنہے
یہ اس کی تاکت نہ ہو وہ بدلہ دے اک مسکین کا خانا (ب، ۱۸۳، المقرة: ۲) ہجڑے
انوار ارشاد فرماتے ہیں : ن کوئی کسی کی ترک ف سے نماز پढے، ن روجے
رخبو । یہاں (یہ دوسرے پاک میں) روجوں کا کفکارا دنہا مسرا د ہے یا' نی توم اپنی مام کے
روجوں کا فیدیا دے دے جو ہو کمن روجا ہے ।

(میرआٹول منانیہ، باب کوئی شکھ س-دکھا واس ن لے، پہلی فسل، 3/132)

۲ تماماً ذ-لمما کا اس پر ایتیفکا ہے کہ کریب بول فنا بیمار یا بودھ کی
ترک ف سے اور میت کی ترک ف سے حجے بدل کرننا جائیج ہے کیونکہ حج
خالیس بدنی ڈبادت نہیں بلکہ بدنی اور مالی کا مسجد اہے جو سکھ
مجبوڑی اور ما' جوڑی کی ہلالت میں دوسرا کے ادا کر دنے سے ادا ہو سکتا ہے ।

(میرआٹول منانیہ، باب کوئی شکھ س-دکھا واس ن لے، پہلی فسل، 3/132 ب تصریح)

۳ مسلم، کتاب الصیام، باب قضاء الصیام عن المیت، ص ۱۵۱-۱۵۷، حدیث: ۱۵۷-۱۱۲۹)

۴ عمدة القاري، کتاب عمرۃ، باب عمرۃ فی رمضان، ۷/۳۱۵، حثت الحدیث: ۱۷۸۲)

﴿2﴾ ﷺ کبیلہ جو ہنہ کی اک اُرط نے بارگاہے ریسا لت میں ہاجیر ہو کر یہ سووال کیا : میری مان نے یہ نجٹ مانی تھی کہ وہ ہج کرے گی مگر ہج کیے بیگیر فٹاٹ ہو گئی ہے، تو کیا اب میں یعنی کی ترک سے ہج آدا کرں ؟ ارشاد فرمایا : ہاں ! تुم یعنی کی ترک سے ہج آدا کرو، بتاؤ ! اگر تعمیر مان پر کوچ کر جے ہوتا تو کیا تुم یعنی آدا کرتیں ؟ اُرج کی : جی ہاں । تو ارشاد فرمایا : **اللّٰهُ أَكْبَرُ** کا کر جے آدا کرو کیونکی **اللّٰهُ أَكْبَرُ** تاہلہ اس بات کا سب سے جیسا دادا ہکدار ہے کیا یعنی کا کر جے آدا کیا جائے ।⁽¹⁾

﴿3﴾ ﷺ ہجت تعلیم و دادا اُک پر کبیلہ خس اُم کی اک اُرط آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کی خدمت میں ہاجیر ہو کر یعنی اُرج گھڑا ہری : یا رسموں لالہ اُک نے بندوں پر ہج فرما ہے مگر میرے والید اس کدر بڑھے ہے کی سوواری پر بھی بیٹ نہیں سکتے، کیا میں یعنی کی جانیک سے ہج کرں تو آدا ہو جائے ؟ ہجور نے ارشاد فرمایا : ہاں (ہو جائے) ।⁽²⁾

﴿4﴾ ﷺ سارے کا انہات جب ہجت تعلیم و دادا اُک کے لیے تشریف لے جا رہے�ے تو مکامے رہا میں اک کافیلے سے مولانا کا ہری، وہ کیسی اُرط نے آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کی خدمت میں اک چوٹا سا بچھا پےش کرتے ہوئے اُرج کی :

۱] بخاری، کتاب جزاء الصید، باب الحج و النذر عن الميت... الخ، ص ۲۹۳، حدیث: ۱۸۵۲

۲] بخاری، کتاب جزاء الصید، باب الحج عن لا يستطيع... الخ، ص ۲۹۳، حدیث: ۱۸۵۳ امفہوماً

ک्या اس کا بھی हज हो سکتا ہے ? (या'नी اگر مैं اس کا
एहराम بंधवा दूँ اور اسے گोद مें ले کर سारे अرکانे हज अदा
کरूँ तो ک्या मेरे हज के ساتھ اس کا हज भी हो جائے گا ?)
फُرمाया : हां ! اور تुझे भी اس کا سવाब मिलेगा (या'نी بच्चे
کो भी हज کا سवाब मिलेगا हज کرنے کا اور تुझे भी اس کے
हज کا سवाब मिलेगा हज کرنے کا) ⁽¹⁾ | ⁽²⁾

س-دکھا و خیرات کے مु-تअللک سُوَال

﴿1﴾ **एक** مرتبا हजरते सथि-दतुنا उम्मे बुजैद رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا بَارगاهे रिसालत में यूँ अर्जुनुजार हुई : या रसूलल्लाह ﷺ ! कोई गरीब मेरे दरवाजे पर खड़ा होता है मगर पास कुछ होता नहीं जो उसे दूँ (तो ऐसी कश-मकश में क्या करूँ) ? इर्शाद फُرمाया : अगर तुम्हारे पास सिवाए जले हुए खुर के और कुछ न हो तो वोही उसे दे दो । ⁽³⁾

〔1〕..... مذکورہ ریوایت میں کاؤسین میں ماؤجود ہبھارٹ میرआتوں منانا جیہ سے لی گئی ہے،
جب کہ اس ریوایت کی شہر میں مُفتی ساہیب مسیہ د فرماتے ہیں : فو-کھا
فُرماتے ہیں کہ اگرچہ نا بالیگ بچے کا हज سवاب کے لیہاڑ سے تو ہو جائے گا
مگر اس سے ہجتول ہسلام ادا ن ہو گا، بالیگ ہونے پر فیر हज کرنا پڈے گا
لےکن اگر فکریار یا گولام हज کرے تو این کا ہجتول ہسلام ادا ہو
جائے گا کہ امیریار یا آجاڈی کے با'د انہے دوبارا हज کرنا چرکھی نہیں کی
ہر شکھ مککا میں مُعْجَمٌ پہنچ کر وہاں کا ہی مانا جاتا ہے، مککے کا
فکریار یا گولام ہجے ہسلام کر سکتا ہے مگر (مککا) مُعْجَمٌ کے چوتے
بچوں کے हज سے ہجتول ہسلام ادا نہیں ہوتا । اس ہدیہ سے مًا'لوم ہوا
کہ بچوں کی نہکیوں کا سواب مان بآپ کو بھی میلتا ہے لیہاڑا انہے نماز
روجے کا پابند بناؤ । (میرآتوں منانا جیہ، हज کا بیان، پہلی فُسل، 4/88)

〔2〕..... مسلم، کتاب الحج، باب صحة حج الصبي... الح، ص ۳۹۹، حدیث: (۱۳۳۱)-۴۰۹ ملقطا

〔3〕..... ترمذی، کتاب الزکۃ، باب ما جاء في حق السائل، ص ۱۸۹، حدیث: ۲۱۵

﴿2﴾ ﴿ۚ﴾ **ہجڑتے ساییٰ-دتوں میمونا** رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا بارگاہے بے کس پناہ
میں اُرجُ جو جاری ہر دل : **یا رَسُولَ اللَّهِ** صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! ہم
س-دکے کے میں-تبلیک کو چ باتا یہ ؟ **إِشَادَةِ فَرَمَّا يَ :** جو
ریجڑا ایلہی کی خاتمیت س-دکا کرے یہہ ہے اس کے لیے جہنم سے
رکاوٹ ہے । اُرجُ کی : کوئی کیمیت کے بارے میں وجاہت
فَرَمَّا یہ ! **فَرَمَّا يَ :** یہہ جاہلیت کی کماہی ہے اور **اللَّهُ**
نے اس سے بے نیا ج کر دیا ہے । اُرجُ کی : اُجڑا بے کبر
پر کو چ بیان کیجیے ! **فَرَمَّا يَ :** اُجڑا بے کبر پے شاہ کی
छینٹوں سے بھی ہوتا ہے، جسے یہہ پڈ جائے وہ پانی سے بھو لے ।^(۱)

﴿3﴾ ﴿ۚ﴾ **ہجڑتے ساییٰ-دتوں اسما** بینتے ابوبکر سیدیک رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا
نے اپنے شوہر نامدار **ہجڑتے ساییٰ** جو بیر رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ
کی آمدادنی سے س-دکا کرنے کے میں-تبلیک اُرجُ کی : **یا**
نَبِيَّ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! میرے پاس سیوا اے میرے شوہر
کی آمدادنی کے کو چ نہیں ہوتا، اگر میں اس سے کو چ س-دکا
کر کوئی ہرج تو نہیں ؟ **إِشَادَةِ فَرَمَّا يَ :** جس کدر ہے
سکے ہتھا س-دکا دو اور مال کو اپنے پاس رک کر ن رخو،
وارنا **اللَّهُ** غَرَبَ جَلَ جَلَ بھی تुڑ سے اپنا ریجک رک لے گا ।^(۲)

﴿4﴾ ﴿ۚ﴾ **ہجڑتے ساییٰ** دتوں **أَبُو ذُئْلَةَ** بین مسٹکد کی
جو جائے موہب-ت-رمہ **ہجڑتے ساییٰ-دتوں** جئنبا سکیفیا

۱۔ معرفۃ الصحابة، ذکر الصحابیات... الخ، ص ۱۵-۲۰۔ میمونۃ... الخ، ص ۳۲۵-۳۲۷، حدیث: ۸۲۲

۲۔ مسلم، کتاب الزکۃ، باب الحث علی... الخ، ص ۳۶۹، حدیث: ۸۹۔ (مفہوما) ۱۰۲۹

فُرْمَاتِی هُنْ اَنْ کِسْ سَرْکَارِ وَالْمَلَکِ
 رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهَا فَرْمَادِی اَنْ کِسْ سَرْکَارِ وَالْمَلَکِ
 نَمَدِی اَنْ کِسْ سَرْکَارِ وَالْمَلَکِ
 کِیا کِرَوْ اَنْ گَرْچَہ اَپَنَے جِنْبَرَتِ ہِی سَرْ کِرَوْ । تُو مَیں اَپَنَے شَوَّہِ کِیا
 پَاسِ گَرْدِی اُور کِہا : آپ اَکْ تَانِگَدَسْتِ شَخْصِ ہُنْ اُور رَسُولُ لَلَّہِ
 نَمَدِی اَنْ کِسْ سَرْکَارِ وَالْمَلَکِ
 جَائِیے اُور ہُجُورِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهَا سَرْ کِرَوْ کِی اَگَرْ مَیں
 آپ پَر سَرْکَارِ کَرْنَ تُو کِیا مَرِیٰ تَرَفِ سَرْ اَدا ہُو جَاءِ گا
 اَگَرْ نَہِیںَ تُو کِسِی اُور پَر خَرْچِ کَرْ دُونْ । تُو سَمِیِّدُونَا
 اَبْدُلَلَہِ ہِبِنِ مَسْكُودِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ نَمَدِی اَنْ مُذْجَنِ سَرْمَادِیا : تُو مَ
 خُودِ ہِی چَلِی جَاؤ । لِیہا جَاؤ مَیں بَارَگَاهِ نَبَوَی مَیں ہَاجِرِ ہُرْ دِی
 تُو دَیِخَا کِی اَنْسَارِ کِی اَکْ اُورَتِ بَھِی یَہِی سُوَالِ کِرَنَے کِی
 لِیِدِ دَرِ دَلَلَتِ پَر ہَاجِرِ ہُنْ । ہَمِ ہُجُورِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ
 سَرْ مَرَکُبِ رَحْمَتِی ٹُوں، چُنَانَوِی جَب ہَجَرَتِ سَمِیِّدُونَا بِلَالِ
 هَمَارِی تَرَفِ آئِ ہُنْ نَمَدِی اَنْ کِیا ہُنْ سَرْمَادِیتے
 اَکْدَسِ مَیں جَا کَر اَرْجُ کِیِجِیے کِی دُو اُورَتِ دَرَوَاجِ پَر اِسِ
 سُوَالِ کِی لِیِدِ خَدِی ہُنْ کِی اَگَرْ وَوَہ اَپَنَے شَوَّہِ اُور جِنْبَرَتِ
 کَفَالَتِ یَتِیِمِوں پَر سَرْکَارِ کَرْنَ تُو کِیا ہُنْ کِی تَرَفِ سَرْ اَدا
 ہُو جَاءِ گا ? اُور اِسِ بِلَالِ ! یَہ نَبَاتِ اِیَّوَگا ہَمِ کَوَنِ ہُنْ ।
 چُنَانَوِی آپ نَمَدِی اَنْ بَارَگَاهِ رِسَالَتِ مَیں ہَاجِرِ ہُو کَر
 یَہ سُوَالِ کِیا تُو سَرْکَارِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ نَمَدِی اَنْ اِسْتِضَارِ
 فَرْمَادِی : وَوَہ اُورَتِ کَوَنِ ہُنْ ? اَرْجُ کِی : اَنْسَارِ کِی اَکْ
 اُورَتِ اُور جِنْبَرَتِ ہُنْ । فَرْمَادِی : کَوَنِ سِی جِنْبَرَتِ ? اَرْجُ کِی :

अब्दुल्लाह बिन मस्कूद की जौजा। इर्शाद फ़रमाया : उन दोनों के लिये दुगना अज्र है, एक रिश्तेदारी का और दूसरा स-दके का।⁽¹⁾

दुआ के मु-तअल्लिक सुवाल

(1) سرکارے مदीنا صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ب कसरत येह दुआ يَا مَقْلِبُ الْقُلُوبِ تُبَيِّنُ عَلَىٰ دُرْبِنِكَ फ़रमाया करते थे या'नी ऐ दिलों के फैरने वाले ! मेरे दिल को अपने दीन पर क़ाइम रख। हज़रते सच्चि-दतुना अस्मा बिन्ते यजीद رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا ने इस के मु-तअल्लिक कुछ यूं अर्ज़ की : या रसूलल्लाह صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ! क्या दिल उलट पलट हो जाता है ? आप صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ने इर्शाद फ़रमाया : हां ! हर इन्सान का दिल अल्लाह غَرَّهُ جَلَّ की उंगियों में से दो उंगियों के दरमियान है,⁽²⁾ अगर चाहे सीधा रखे अगर चाहे टेढ़ा कर दे। चुनान्वे हम अपने रब غَرَّهُ جَلَّ से सुवाल करते हैं कि वोह हमारे दिलों को हिदायत के बा'द टेढ़ा न करे और हमें अपनी रहमत अ़ता फ़रमाए, वोही सब से ज़ियादा अ़ता करने वाला है। अर्ज़ की : या रसूलल्लाह صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ! मुझे कोई ऐसी दुआ सिखाइये जो मैं

..... مسلم، کتاب الزکاة، باب فضل النفقۃ والصدقة علی... الخ، ص ۳۶۰، حدیث: ۱۰۰۰

[2] مُفْسِسِ رَشْحَنْدِ شَهْيَرِ، هَكِيْمُولَتْ مُفْتَتِيْ اَهْمَدْ يَارِ خَانِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ इस मफ्हूम की हडीसे पाक की वज़ाहत में फ़रमाते हैं : येह इबारत मु-तशाबिहात में से है क्यूं कि रब तअ्ला उंगियों, हाथों वगैरा आ'ज़ा से पाक है, मक्सद येह है कि तमाम के दिल अल्लाह के कब्जे में हैं कि निहायत आसानी से फैर देता है, जैसे कहा जाता है तुम्हारा काम मेरी उंगियों में है, या मैं सुवालात का जवाब चुटकियों से दे सकता हूं। (मिरआतुल मनाजीह, बाबुल कद्र, पहली फ़स्ल, 1/99)

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهَبْ عَنِّي ظَلَمٌ، وَأَجْرِنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفَتَنِ۔
امنے لیے مانگا کرں؟ ایسا د فرمایا: یا' نی اے اللہ! میرے گناہ مुआف فرمایا، میرے دل کی سخنی تھی فرمایا اور مुझے گمراہ کرنے والے فیتنوں سے بچا لے ।^(۱)

نیکاہ کرنے کے مु-تبلیک سوواں

(۱) ۱) اک خسوسیتی خاتون نے بارگاہ رسالات میں ارجمند کیا: یا رسل اللہ علی علیہ وآلہ وسلم! میں گیر شادی شودا اورت ہوں، مुझے بتائیں کہ شوہر کا اورت پر کیا حکم ہے تاکہ اگر میں اس کے آدا کی تاکت دے ہو تو نیکاہ کر کرنا یوں ہی بیٹھی رہوں۔ ایسا د فرمایا: بے شک شوہر کا جو جاؤ پر حکم یہ ہے کہ اورت کجاوا^(۲) پر بیٹھی ہو اور مرد اسی سوواری پر اس سے نجذیکی چاہے تو انکار ن کرے اور مرد کا اورت پر یہ بھی حکم ہے کہ اس کی ایجاد کے بیگیر نفلتی رہ جاؤ ن رکھے، اگر رکھے گی تو بے کار بھوکی پیاسی رہی، رہ جاؤ کبول ن ہو گا اور گھر سے اس کی ایجاد کے بیگیر بھی کہوں ن جاؤ اگر جائے گی تو آسمان اور رہمات و انجام کے فریشے سب اس پر لانا نہ کرے گے جب تک کی پلٹ کر ن آئے۔ یہ سون کر ارجمند کرنے لگیں: فیر تو میں کبھی نیکاہ ن کر سوں گی ।^(۳)

۱) معجم کبیر، مسانید النساء، عبد الحمید بن بهراء... الخ، ۸۹/۱۰، حدیث: ۱۹۲۳۷

۲) کجاوا یا' نی اکٹنی کی کاٹی جس پر دو اپڑا دامنے سامنے بیٹھتے ہیں ।

۳) مجمع الزوائد، کاب النکاح، باب حق الزوج على المرأة، ۳۰۳/۳، حدیث: ۷۶۳۸

(2) ↳ एक और सहाबिया ने बारगाहे रिसालत में अपने चचा के बेटे के मु-तअ्लिक अर्ज़ की, कि उस ने मुझे पयामे निकाह दिया है। लिहाज़ा मुझे बताइये कि शोहर का औरत पर क्या हक़ है? अगर उस की अदाएंगी मेरे बस में हो तो मैं उस से निकाह कर लूँ। इर्शाद फ़रमाया: मर्द का एक अदना हक़ ये है कि अगर उस के दोनों नथने ख़ून या पीप से बहते हों और औरत उसे अपनी ज़्बान से चाटे तो भी शोहर के हक़ से बरी न हुई, अगर आदमी का आदमी को सज्दा रखा होता तो मैं औरत को हुक्म देता कि मर्द जब बाहर से इस के सामने आए, उसे सज्दा करे कि खुदा (عَزُوجَلْ) ने मर्द को फ़ज़ीलत ही ऐसी दी है। ये ह इर्शाद सुन कर वोह बालीं: क़सम उस की जिस ने आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ को हक़ के साथ भेजा! मैं रहती दुन्या तक निकाह का नाम न लूँगी। **(1)**

(3) ↳ एक सहाबी अपनी साहिब ज़ादी को ले कर बारगाहे न-बवी में हाजिर हुए और अर्ज़ की: मेरी ये ह बेटी निकाह करने से इन्कार कर रही है। हुजूर ने उसे इर्शाद फ़रमाया: या'नी अपने बाप का हुक्म मान। तो उस लड़की ने अर्ज़ की: क़सम उस की जिस ने आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ तक) निकाह न करूँगी जब तक आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ मुझे ये ह न बताएं कि ख़ावन्द का औरत पर क्या हक़ है। इर्शाद

٢٨٢٢ [] مسئلہ، کتاب التکا، ۱۱۲۸ - حق الزوج على زوجته، ۵۲۷/۲، حدیث:

فَرْمَأَهُ : شوہر کا ہکھ اُئرٹ پر یہ ہے اگر وس کے کوئی فوڈا ہو اُئرٹ وس سے چاٹ کر ساپ کرے یا وس کے نثارنوں سے پیپ یا خون نیکلے اُئرٹ وس سے نیگل لے تو بھی مرد کا ہکھ ادا ن ہوا । اس پر وس نے کسماں خاری کی میں کبھی شادی ن کر رکھی تو ہجڑے پورنور ﷺ نے ارشاد فرمایا : اُئرتوں کا نیکاہ ن کرو جب تک ون کی مرجی ن ہو ।^(۱)

ہنسے سولک کے معتزلیلک سووال

﴿۱﴾ ﴿۱﴾ ہجڑتے سدیں- دتوں اسما بینتے ابی بکر سیدیک ﷺ فرماتی ہیں : جس جنمے میں کوئی نے ہجڑا سے معاہدہ کیا ہے میری میشکا مان میرے پاس آئی، میں نے اُجھے کیا : یا رسول اللہ ﷺ ! میری مان آئی ہے اور وہ دین سے دور ہے، کیا میں وس سے سیلائے رہنمی کر رکھیں ؟ ارشاد فرمایا : ہاں وس کے ساتھ سیلائے رہنمی سے پےش آؤ ।^(۲) ^(۳)

جمع الزوائد، کتاب النکاح، باب حق الزوج علی المرأة، ۳۰۳/۲، حدیث: ۷۱۳۹ [۱]

﴿۲﴾ مفسوسے شہیر، ہکھیل عالمت مفتی احمدیہ یا رخان نہیں میں خدیم اسے پاک کی شاہد میں فرماتے ہیں : کافیر و میشک مان باپ کی بھی خدیم اسے پاک کی شاہد میں فرماتے ہیں کی میشک باپ کو بھت خانا لے ن جائے مگر جب وہاں پہنچ چکا ہے تو وہاں سے بھت لے جائے میں بھت پرسنی پر مدد ہے اور لے آنے میں خدیم ہے، دوسرے اُجھیں کھا بھت دار بھی اگر میشک و کافیر ہوں مگر مہمات ہوں تو ون کی مالی خدیم کر رکھے । (میرزا تعلیم مانجیہ، بلالیہ و سولک کا بیان، پہلی فصل، 6/517)

مسلم، کتاب الرکاۃ، باب فضل النفقة... الخ، ص ۳۶۱، حدیث: ۵۰ [۲]

ख़ानगी مुआ-ملاط کے مु-تअُلِّیلک سُوَّال

(1) ↳ एक मर्तबा हज़रते सच्चि-दतुना हौला अःतारा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا ने बारगाहे मुस्तफ़ा में अपने शोहर की शिकायत करते हुए अर्ज़ की : मैं रिजाए इलाही की ख़ातिर हर रोज़ अपने शोहर के लिये दुल्हन की तरह खुशबू लगाती और बनाव सिंधार करती हूं, इस के बा वुजूद वोह मुझ में स्थित नहीं रखते, बल्कि उन के पास जाती हूं तो वोह अपना चेहरा फैर लेते हैं, अब तो मुझे यह महसूस होने लगा है कि वोह मुझे पसन्द ही नहीं करते । इस पर आप ﷺ ने उन्हें समझाते हुए इशाद फ़रमाया : जा कर अपने शोहर की इत्ताअःत करती रहो । अर्ज़ की : इस में मेरे लिये क्या अज़र है ? तो आप ﷺ ने उसे बताया कि मियां बीवी जब एक दूसरे के हुकूक अदा करते हैं तो बहुत ज़ियादा अज़र के मुस्तहिक़ ठहरते हैं, फिर आप ﷺ ने ह़म्ल की तकालीफ़ और विलादत से दूध छुड़ाने तक के तमाम मुआ-मलात में मिलने वाले अज़र का भी ज़िक्र फ़रमाया ।⁽¹⁾

(2) ↳ हज़रते सच्चि-दतुना हिन्द बिन्ते उत्त्वा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا ने अपने शोहर हज़रते सच्चिदुना अबू سुफ़्यान के मु-तअُلِّیلک बारगाहे रिसालत में अर्ज़ की : या रसूلल्लाह ﷺ ! अबू سुफ़्यान कम खर्च करने वाले

..... اسد الغابہ، کتاب النساء، حرف الماء، ۲۸۲۷ - الحولاء العطارة، ۷/۷

آدمی हैं इतना खर्च नहीं देते जो मुझे और मेरे बच्चों को काफ़ी हो, तो क्या मैं उन की लाइल्मी में कुछ ले सकती हूं? इर्शाद फरमाया : तुम इतना ले सकती हो जो दस्तूर के मुताबिक् तुम्हें और तुम्हारे बच्चों को काफ़ी हो ।⁽¹⁾

﴿3﴾ ↳ जब सरकारे मदीना ﷺ نے औरतों से बैअूत ली तो एक औरत ने खड़े हो कर अर्ज़ की : या नबिय्यल्लाह ﷺ ! हम तो अपने बाप, दादा, औलाद और खावन्दों पर बोझ हैं (या'नी येह लोग हमें हमारे हक़ पूरे नहीं देते हम पर खर्च करते घबराते हैं⁽²⁾) । हमें इन के मालों से किस क़दर हलाल है? इर्शाद फरमाया : तर खाना जिसे तुम खा लो और हदिया दे सको (या'नी पके हुए खाने, तर मेवे जो जियादा देर नहीं ठहर सकते इन्हें खुद भी खाओ और हदिया भी दो, हर वक्त अला-हदा इजाज़त लेने की ज़रूरत नहीं क्यूं कि इन चीज़ों के हदिया की उर्फ़न इजाज़त होती है⁽³⁾) ।⁽⁴⁾

﴿4﴾ ↳ हज़रते سathy-दतुنا उम्मे मुन्ज़िर سलमा बिन्ते कैस ﷺ فرمाती हैं : हम औरतों ने सरकारे मदीना ﷺ से येह बैअूत की, कि हम अल्लाह ﷺ के साथ किसी को शरीक न ठहराएंगी और अपने शोहरों को धोका नहीं देंगी ।

[۱] بخاری، کتاب النفقات، باب اذا لم ينفق الرجل...الخ، ص ۲۵، حديث: ۵۳۶۷

[۲] میرआٹول منانجیہ، خواوند کے مال سے بیوی کی خیرات، دوسری فصل، 3/129

[۳] میرआٹول منانجیہ، خواوند کے مال سے بیوی کी خیرات، دوسری فصل، 3/130

[۴] ابو داود، کتاب الزکاة، باب المرات تصدق...الخ، ص ۲۵، حديث: ۱۶۸۲

لے کिन بے اُت کے با'د جب हम वापस आने लगीं तो मैं ने एक औरत को कहा : तुम वापस जाओ और हुजूर صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى عَنْهِ وَسَلَّمَ से दरयाप्त करो कि शोहर को धोका देने से क्या मुराद है ? चुनान्वे उस ने बारगाहे रिसालत में जब ये ह अर्ज़ की तो इर्शाद हुवा : शोहर का माल किसी को तोहफ़ा देना धोका है ।⁽¹⁾

ख़रीदो فَرَوْخْتَ كَمْ مُ-تَأْلِلَكْ سُوَالَ

(1) ﴿١﴾ هَجَرَتِي سَيِّدِي - دَتُونَا كَلَاهُ عَمْمَهُ بَنِي أَنَّمَارَرَعَيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا نَهَى نَهَى
उम्मह के मौक़अ पर मक़मे मर्वह के क़रीब सरकारे मदीना
की ख़िदमत में अर्ज़ की : या رَسُولُ اللَّهِصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى عَنْهِ وَسَلَّمَ
مैं एक ख़रीदो फ़रोख्त करने वाली
औरत हूँ जब मैं कोई चीज़ ख़रीदने लगती हूँ तो जितनी क़ीमत
देने का इरादा होता है उस से कम बताती हूँ और आहिस्ता
आहिस्ता बढ़ाती जाती हूँ यहां तक कि जितने में ख़रीदने का
इरादा होता है उस क़ीमत तक पहुंच जाती हूँ और जब कोई
चीज़ बेचने लगती हूँ तो जितनी क़ीमत का इरादा होता है उस
से ज़ियादा बताती हूँ, फिर कम करते करते मतलूबा क़ीमत पर^ا
आ जाती हूँ । (तो ऐसा करना कैसा है ?) इर्शाद فَرِمَا يَا : ऐ
क़لह ! ऐसा न किया कर ! बल्कि जब कुछ ख़रीदना चाहो तो
मतलूबा क़ीमत बता दो, अब उस की मरज़ी है चाहे वोह दे या न

اصحابہ، کتاب النساء، حرف السین، ۱۱۳۲۲ - سلمی بنت قیس، ۸/۲۰۷ مفہوماً

दे, इसी तरह जब कोई शै बेचो तो भी मतलूबा कीमत बता दो अब खरीदार की मरज़ी है चाहे खरीदे या न खरीदे।⁽¹⁾

پور فیت ن جمانت کے مु-ت اب لیل ک سواں

(1) ﴿ १ ﴾ एक مرتبا رसूلे अकरम ﷺ ने جमानए करीब में होने वाले फ़ितने का ज़िक्र किया तो हज़रते سच्चि-दतुना उम्मे मालिक बहज़िया رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا ने अर्ज़ की : या رَسُولُ اللَّهِ أَكْرَمُ الْمُرْسَلِينَ ! उस वक्त लोगों में बेहतरीन इन्सान कौन होगा ? इर्शाद फ़रमाया : जो अपने जानवरों के हुकूक अदा करे और अपने रब की इबादत करे और जो अपने घोड़े की लगाम पकड़े हुए दुश्मन को डराए और दुश्मन उसे डराएं।⁽²⁾

سواب ک کمانت کے مु-ت اب لیل ک سواں

(1) ﴿ १ ﴾ एक मرتба हज़रते सच्चि-दतुना उम्मे रिला कुशैरिया की رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا وَالْمُرْسَلِينَ ने ताजदारे रिसालत खिदमत में यूं अर्ज़ की : या رَسُولُ اللَّهِ أَكْرَمُ الْمُرْسَلِينَ ! رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا وَالْمُرْسَلِينَ ! आप पर सलाम और अल्लाह عَزَّوجَلَ की रहमतें व ब-र-कतें हों, हम घरों में रहने वाली पर्दा नशीन औरतें हैं जो जिहाद नहीं करतीं। लिहाज़ा हमें ऐसा अमल बताइये जिस से कुर्बे इलाही

[۱] ابن ماجہ، کتاب التجارات، باب السوم، ص ۳۵۲، حدیث: ۲۲۰۲

[۲] ترمذی، کتاب الفتن، باب ماجاء كيف يكون الرجل... الخ، ص ۵۲۵، حدیث: ۲۱۷۷

ن سیب ہو । **इशाद फ़रमाया :** दिन रात अल्लाह का ज़िक्र करो, नज़रें झुका कर रखो और आवाजें पस्त करो । दोबारा अर्जुं गुज़ार हुई : मैं एक ऐसी औरत हूं जो दूसरी औरतों के बनाव सिधार का काम करती हूं और उन्हें उन के शोहरों के लिये जैबो ज़ीनत देती हूं । क्या येह गुनाह का काम है ताकि इस से बाज़ आ जाऊं ? **इशाद फ़रमाया :** ऐ उम्मे रिला ! जब उन की ख़ूब सूरती मांद पड़ जाए तो उन्हें जैबो ज़ीनत से आरास्ता व पैरास्ता कर दिया करो ।⁽¹⁾

(2) ﴿ एक मर्तबा हज़रते सच्चि-दतुना अस्मा बिन्ते यज़ीद رَعْنَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا बहुत सी औरतों की نुमायन्दा बन कर बारगाहे रिसालत में हाजिर हुई और अर्जुं की : या صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ अल्लाह तआला ने आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ को मर्दों और औरतों दोनों की तरफ़ रसूल बना कर भेजा है, हम भी आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ पर ईमान लाई हैं और आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की पैरवी का अहद किया है मगर सूरते हाल येह है कि हम पर्दा नशीन बना कर घरों में बिठा दी गई हैं और अपने शोहरों की ख़्वाहिशात पूरी करती, इन के बच्चों को गोद में लिये फिरती, इन के घरों की रखवाली करती और इन के मालों और सामानों की हिफ़ाज़त करती हैं, उधर मर्द हज़रत जनाज़ों और जिहादों में शिर्कत कर के अज्रे अज़ीम हासिल करते हैं, तो क्या इन के सवाब में से कुछ हिस्सा हम

.....اصابه، كتاب النساء، فيمن عرف بالكنية، حرف الراء، ١٢٠٢٥ - ٨/٢٣٩

औरतों को भी मिलेगा या नहीं ? ये ह सुन कर हुजूर سے فرمाया : **عَنِيهِمُ الرِّضْوَانُ** نے سہابہ کی رام **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** देखो इस औरत ने अपने दीन के बारे में कितना अच्छा सुवाल किया है ! फिर आप **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ने इशाद फرمाया : ऐ अस्मा ! तुम सुन लो और जा कर दीगर औरतों से भी कह दो कि औरतें अगर अपने शोहरों की ख़िदमत गुज़ारी कर के उन को खुश रखें और हमेशा अपने शोहरों की खुशनूदी त़लब करती रहें और उन की फ़रमां बरदारी करती रहें तो मर्दों के आ'माल के बराबर ही औरतों को भी सवाब मिलेगा । ये ह सुन कर हज़रत अस्मा बिन्ते यज़ीद (رضي الله تعالى عنها) (मारे खुशी के) ना'रए तकबीर लगाती हुई बाहर निकली ।⁽¹⁾

अङ्कीके के मु-तअ़्लिक सुवाल

﴿١﴾ हज़रते सच्चि-दतुना उम्मे अज़्जद खुज़ाइय्या ने अर्ज की : ऐ अल्लाह **غَوْلَجٌ** के प्यारे हड्डीब जो काम हम ज़मानए जाहिलियत में करते थे क्या ज़मानए इस्लाम में भी कर सकते हैं ? आप ने इस्तिफ़सार फ़रमाया : कौन सा काम ? अर्ज की : जैसे अङ्कीका । इशाद फ़रमाया : अङ्कीका करो, मगर लड़के की तरफ़ से साल भर की दो बकरियां और लड़की की तरफ़ से एक बकरी ।⁽²⁾ इसी तरह

[1] استيعاب، كتاب النساء و كاهن، باب الالف، ٣٢٣٥ - اسماء بنت يزيد، ٢٨٦

[2] اسد الغابة، الكني من النساء، حرف العين، ٧٥٣٨ - أم عجرد، ٧٣٥

ہجڑتے سایی-دتوں اتممے سیبادھ رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا نے جب اولاد کی ترک ف سے اُکھی کا کرنے کے مु-تअُلِّیک رسوئے کریم صَلَّی اللَّهُ تَعَالَى عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ سے اُرجُع کی تو ارشاد فرمایا : ہاں لڈکے کی ترک ف سے دو بکریاں اور لڈکی کی ترک ف سے اک بکری ।⁽¹⁾

(2) ہجڑتے سایی-دتوں اتممے کوچھ خوچا ایخ्यا رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا نے بھی بارگاہے رسالات میں اُکھی کے کے مु-تअُلِّیک سووال کیا تو آپ صَلَّی اللَّهُ تَعَالَى عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ نے یہی ارشاد فرمایا : لڈکے کی ترک ف سے سال بھر کی دو بکریاں اور لڈکی کی ترک ف سے اک ।⁽²⁾

खُواب کی تا'بیر کے مु-تअُلِّیک سووال

(1) مدائیں اے مونبَرہ کے اک تاجیر کی بیوی نے بارگاہے رسالات میں ہاجیر ہو کر یون اُرجُع کی : یا رسوئل للاہ صَلَّی اللَّهُ تَعَالَى عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ ! میرا شوہر میڈی ڈمیڈ سے چوڈ کر تیار کے لیے گیا ہو گیا ہے । میں نے خُواب میں دیکھا کی میرے گھر کا سوتون گیر گیا ہے اور میں نے اسے بچھا جانا ہے جیس کی آنکھوں کی سفیدی اور سیاہی بہت نعمایاں ہے । تو آپ اِنْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ ذَلِيلٌ ! نے فرمایا : فیکر ن کر ! تera خُوابند سہی ہے سالیم واس پاس آए گا اور تو لڈکا جانے گی ।⁽³⁾

١ طبقات کبری، تسمیۃ غرائب نساء العرب... الح، ۲۲۶۰-ام سیاع، ۸/۲۳۳

٢ اسد الغائب، الکفی من النساء، حرف الكاف، ۷۵۷۸-ام کرز خزانی، ۷/۳۷۲

٣ کنز العمال، کتاب المعيشۃ والعادات، التعبیر، المجلد الثامن، ۲۲۱/۱۵، حدیث: ۲۲۰۱۲

دم کرنے والے کاروانے کے مु-تअللک سُوَال

- (1)** ↳ **ہجڑتے سایی-دتوں شیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا** جِماناں اے جاہیلیت میں نملا⁽¹⁾ کا دم کیا کرتی ہیں । چوناں نے بارگاہے رسالات میں اس دم کی ایجاد ہاسیل کرنے کے لیے ارج کی تو آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا : اسے خود بھی کیا کرو اور (ہجڑتے سایی-دتوں) همسا (رغمی اللہ تعالیٰ عنہا) کو بھی سیخا دو ।⁽²⁾
- (2)** ↳ **ہجڑتے سایی-دتوں اسما بینتے ڈمیس رضی اللہ تعالیٰ عنہا** نے ارج کی : یا رسموللہ احمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ! جا' فرم کی اولاد کو نجڑ بہت جلدی لگ جاتی ہے । تو کیا میں اس کو دم کر دوں ? فرمایا : ہاں । کیونکہ اگر تکنیک پر کوئی چیز سبکت کرنے والی ہوتی تو وہ نجڑ ہوتی ।⁽³⁾

میخت پر رونے والے بائی کرنے کے مु-تअللک سُوَال

- (1)** ↳ **ہجڑتے سایی-دتوں ٹمے س-لما بینتے یجڑید رضی اللہ تعالیٰ عنہا** فرماتی ہے کہ ایک امراء نے ہجڑوں کی

[1] نملا باریک دانے ہوتے ہیں جو بیمار کی پسلیوں پر نعمودار ہوتے ہیں جس سے مارج کو بہت سخت تکلیف ہوتی ہے اسے تماام جسم پر چوتھیاں رینگتی مہسوس ہوتی ہے اس لیے اسے نملا کہتے ہیں ।

(میرआنجل مانا جیہ، دوا اؤ اور دعا اؤ کا بیان، دوسرا فسل، 6/242)

[2] اسد الغابہ، کتاب النساء، حرف الشین، ۵۰۲۷۔ الشفافیۃ بن عبد اللہ، ۱۴۲/۷ ام فهو ما

[3] ترمذی، کتاب الطب، باب ما جاء في الرقية من العين، ص ۲۹۷، حدیث: ۲۰۵۹

خیڈم تے اکڈس میں اُرج کی : کوئی اسہا اُملا باتا یے !
 جیس میں آپ کی نا فرمانی ن ہو । ایشاد فرمایا :
 نؤہا^(۱) مات کرو । اس پر میں نے اُرج کی : یا رسموللہ^{صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم}
 فوکلائے کبیلے والوں نے میرے چچا کی
 وفات پر نؤہا کرنے میں میری مدد کی تھی اب میرے لیے ان
 کا بدلہ ادا کرنا جڑوری ہے (اب میں کیا کریں?) । پہلے تو
 ہنوز نے مانع فرمایا، فیر میرے
 اسرا ر پر ایجاد اُتھا فرمایا دی । لیکن اس کے با'د میں نے
 کبھی کسی میثیت پر نؤہا ن کیا ।^(۲)

بَرْجَرَتِيْ جِنْدَگَيِ سَمَ مُ-تَعْلِلِكُ سُوْوَالَ

﴿۱﴾ ﴿۱﴾ هنوز تے سیمی - دتوں اتممے ہانی^{رضی اللہ عنہا} نے تاجدارے رسالت
 سے داریافت کیا : ہم مرنے کے با'د

۱ نؤہا یا' نی میثیت کے اوسا ف (خوبیاں) مुبا - لگے کے ساتھ (خوب بढ़ا چढ़ا کر)
 بیان کر کے آواج سے رونا جیس کو بین (بھی) کہتے ہیں بیل ایضاً ہرام
 ہے । یونہی وابولنا، وا موسی - بتاب (یا' نی ہاں موسی بتاب) کہ کر چلانا ।
 گیربان فاڈنا، مونہ نوچنا، بآل خولنا، سر پر خاک ڈالنا، سینا کوتنا،
 ران پر ہاٹھ مارنا یہ سب جاہلیت کے کام ہیں اور ہرام । آواج سے رونا
 مانع ہے اور آواج بولند ن ہو تو اس کی موما - ن - اُت نہیں، بالکل ہنوز
 اکڈس نے^{صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم} ایجاد ایسا ہیم^{رضی اللہ علیہ وآلہ وسلم}
 کی وفات پر بکا فرمایا (یا' نی انسو بہاۓ) । (کوکھیا کلیما تے بارے میں سووال
 جواب، س. 496 ب ہوالا بہارے شری اُت، سوگ اور نؤہا کا جیک، 1/854-855 مول - ت - کٹن)

ترمذی، کتاب تفسیر القرآن، باب ومن من سورۃ المحتہنة، ص ۶۲، حديث: ۳۳۰

एक दूसरे से मुलाक़ात करेंगे और एक दूसरे को देखेंगे ? इर्शाद
फ़रमाया : रूह परिन्दे की سूरत में (जन्ती) दरख़्तों से लटकती
रहेगी और जब क़ियामत क़ाइम होगी तो हर रूह अपने جिस्म में
दाखिल हो जाएगी ।⁽¹⁾ ऐसी ही एक रिवायत हज़रते سच्चि-दतुना
उम्मे कैस अन्सारिया رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ से भी मरवी है ।⁽²⁾

مذکوراً سُوْفَ لَا تَرَى مُخْكَثَ سَرَّ جَاءَ إِلَيْهَا

پ्यारी پ्यारी इस्लामी बहनो ! سہابیٰ بیویاتِ تَحْصِيلَةَ
के مذकورा तमाम सुवालात का जाएज़ा लें तो येह 17 मौजूआत पर कुल
35 सुवालात बनते हैं । याद रखिये ! यहां सिर्फ़ नमूने के तौर पर चन्द
सुवालात पेश किये गए हैं, سہابیٰ بیویاتِ تَحْصِيلَةَ के पूछे
गए तमाम सुवालात का इहाता नहीं किया गया । चुनान्वे अगर आप भी
इल्म हासिल करना चाहती हैं तो अहले इल्म से सुवालात पूछा करें कि
अमीरुल मुअमिनीन हज़रते مौलाए काएनात, اُलियुल मुर्तज़ा शेरे
खुदा كَرَمَ اللَّهُ تَعَالَى وَجْهَهُ الْكَبِيرِ سे मरवी है : इल्म ख़ज़ाना है और सुवाल इस
की चाबी है, اَللَّاهُ تَعَالَى عَزَّوَجَلَّ तुम पर रहम फ़रमाए सुवाल किया करो क्यूं
कि इस (या'नी सुवाल करने की सूरत) में चार अफ़्राद को सवाब दिया
जाता है । सुवाल करने वाले को, जवाब देने वाले को, सुनने वाले और
इन से महब्बत करने वाले को ।⁽³⁾ इस का एक آसान तरीक़ा येह भी

[۱] اسلالغایہ، الکنی من النساء، حرف الهماء، ۷۱۹-۷۱۹، ام هانی الانصاریہ، ۷/۳۹۲

[۲] اصحابہ، کتاب النساء، فیمن عرف بالکنیۃ، حرف الكاف، ۱۲۲۱۲، ام قیس، ۸/۵۱۲

[۳] مستند فردوس، باب العین، ذکر الفصول من ذوات الالف واللام، ۲۸/۳، حدیث: ۳۱۹۲

ہے کہ دا'�تےِ اسلامی کے مہکے مہکے م-دنی ماحول سے وابستہ ہو جائیے، یہاں آپ کو نئیکیاں کرنے کا جہن ہی نہیں میلے گا بلکہ کڈم کڈم پر اسلام کے موتی چونے کو بھی میلے گے۔ اس م-دنی ماحول کی ب-ر-کتوں کے بھی کہاں کہنے ! اس نے ہجڑاں نہیں لاخوں لاخ اسلامی بہنوں کی جنگیوں مें م-دنی ایکلیا ب رپا کر دیا ہے۔ چنانچہ،

جا می اٹ تول م دینا مें داخیلہ لے لیا

با بول م دینا (کراچی) مें کاہم جامی اٹ تول م دینا لیل بنات مें جे رے تا' لم اک اسلامی بہن کے بیان کا خुلاسا ہے : آ'لا دُنْبَوْتی تا' لم هاسیل کرنے کا مुझے جونون کی ہد تک شوک ہا۔ ساؤموں سلات سے گرافیل، نئیکیاں کمانے سے کاہل، دینی ما' لومات سے جاہل میں اپنی جنگی کے کیمتوں لمحات برباد کر رہی ہی۔ میرا انداجے گوپت-گو بیلکوں بآجڑا ہا اور اخھلکیاں جے سی انمول سیفات سے بھی نا آشنا ہی۔ اینٹر کے امیتھا نات کے بآ'd اٹلائے کی اک اسلامی بہن نے مुझ پر اینٹھرا دی کوشش کرتے ہوئے مुझے مخادریج کے ساتھ کو رانے پاک پढنے کا جہن دیا تو میں نے مدر-ساتول م دینا بالیگاٹ میں تجھید و کیرا ات کے معتابیک کو رانے پاک پढنے کی سआ دت هاسیل کرنے کے لیے داخیلہ لے لیا۔ اس کے ساتھ ہی میں شاخے تریکت، امریکے اہلے سونت دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَّهُ سے بے اٹ بھی ہو گی، اسی دو ران اک اسلامی بہن کے تاریخ دلانا پر میں نے جامی اٹ تول م دینا لیل بنات میں دینی تا' لم هاسیل کرنے کا

पक्का इरादा कर लिया हालां कि मैं N.E.D. यूनीवर्सिटी के एन्ट्री टेस्ट की तयारी मुकम्मल कर चुकी थी। चुनान्वे मैं ने दुन्यावी ता'लीम को छोड़ कर जामिअतुल मदीना लिल बनात में दाखिला ले लिया। यहां का ता'लीमी तरीक़ा कार मुझे बहुत अच्छा लगा। यूं मैं दा'वते इस्लामी के महके महके मुश्कबार म-दनी माहोल से वाबस्ता हो गई, **الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَزَّوَجَلَّ** इस म-दनी माहोल की ब-र-कत से मुझे पर्दे जैसी अज़ीम ने 'मत हासिल हो गई और मैं म-दनी बुर्कअू पहनने लगी, टीवी पर फ़िल्में डिरामे देखने जैसी बुराई से भी नजात हासिल हो गई। **اَللّٰهُمَّ اكْرَمْنِي** का करोड़हा करोड़ एहसान कि उस ने इस पुर फ़ितन दौर में दा'वते इस्लामी की सूरत में हमें एक अज़ीम ने 'मत अ़ता फ़रमाई। **اَللّٰهُمَّ اتَا دَمِّ تَहْرِيرِ** हल्का मुशा-वरत ज़िम्मेदार की हैसिय्यत से मैं म-दनी कामों में मसरूफ़ हूं। **اَللّٰهُمَّ دَا'वَتِي** दा'वते इस्लामी के महके महके मुश्कबार म-दनी माहोल को दिन पच्चीसवीं और रात छब्बीसवीं तरकिक़यां अ़ता फ़रमाए।

اَمِين بِجَاهِ الَّذِي اَكَمَّ مَسَأَلَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْمُوْسَمُ

مأخذ و مراجع

مطبع	کتاب	مطبع	کتاب
دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٧	مرذا الشائع	دار الكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	قرآن برواية
طبعي كتب بالله تباركت	مرذا الشائع	مكتبة النبي، باب النبي، كراچی ١٤٣٢ھ	کلاریس
دارالطب العربیہ ١٤٣٨ھ	السائل الحمدیہ	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	صحیح البیان
دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	الطبقات الکبریٰ	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	صحیح البخاری
دارالوطیں الراشی ١٤٢٩ھ	سرقة المسألة	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٦	صحیح سالم
دارالکتب ١٤٢٧ھ	الاستهباب لعرفة الاستهباب	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	سن الرمذانی
الکتبۃ الفرقیۃ مصر	الاستهباب لغیر المسألة	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٩	سن ابن ماجہ
دارالكتب العلمية بيروت ١٤٣٩ھ	اسد الدالیۃ	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٨ھ	سن ابی زید
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٣ھ	قوت القلوب (ماجمد)	دارالعرفة بيروت ٢٠٠٦	السدران حل الصحیح
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٩ھ	لیست کیتا لا کاریل	دارالكتب العلمية بيروت ٢٠٠٧	صحیح البخاری
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٩ھ	بی اپریسٹ	دارالکتب عمان ١٤٢٠ھ	صحیح الوضط
رضاخانہ لذین لا ہوں	فتویٰ فہریہ	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٩ھ	شعب الصان
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٩ھ	اسلامی پیون کی خار	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٨ھ	مسکان الصالح
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٩ھ	کفریہ، کلامات کے پاسے	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٧ھ	کلاریس
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٩ھ	عن رسول جواب	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٧ھ	جمع الدوائل
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٢٧ھ	جتنی تجوید	دارالباقر بیرون ١٤٢٨ھ	عمل الدین والخلاف السنی
راینڈشہ بولٹز لارڈ	رائیزوری	دارالكتب العلمية بيروت ١٤٢٣ھ	ملحاظ الصدر
مکتبۃ الدینیہ، باب الدینیہ کراچی ١٤٣٥ھ	حوالہ اعمال	دارالکتب بیرون ١٤٢٦ھ	عہدۃ القراءی
دارالاسلام لارڈ ١٤٢٣ھ	دورہ ایمان	دارالسلام الراشی ١٤٢١ھ	صحیح البخاری

फ़ेहरिस्त

उन्वान	संफल	उन्वान	संफल
दुरुदे पाक की फ़जीलत	1	नमाज़ के मु-तअ़्लिलक सुवाल	34
ख़्वातीन की बहोरे इल्म से सैराबी	2	रोज़ा के मु-तअ़्लिलक सुवाल	35
ख़्वातीन में इल्म की महब्बत कैसे पैदा हुई ?	4	उम्रह व हज़ के मु-तअ़्लिलक सुवाल	36
औरत की ज़बूं हाली	4	स-दका व ख़ैरात के मु-तअ़्लिलक सुवाल	38
इस्लाम में औरत का मकाम	5	दुआ के मु-तअ़्लिलक सुवाल	41
इस्लाम में इल्म की अहमिय्यत	6	निकाह करने के मु-तअ़्लिलक सुवाल	42
ता'लीमे निस्वां क्यूं ज़रूरी है ?	9	हुस्ने सुलूक के मु-तअ़्लिलक सुवाल	44
इल्म सीखो के आठ हुरूफ़ की निस्बत से	10	ख़ानगी मुआ-मलात के	45
इस्लामी बहनों की ता'लीमो तरबियत पर मन्बी 《8》 फ़रामीने मुस्तफ़ा		मु-तअ़्लिलक सुवाल	
अ-मली इल्मी इक्वामात		ख़रीदो फ़रोख़ा के मु-तअ़्लिलक सुवाल	
हुसूले इल्म की पहली सूरत	13	पुर फ़ितन ज़माने के मु-तअ़्लिलक सुवाल	47
हुसूले इल्म की दूसरी सूरत	17	सवाब कमाने के मु-तअ़्लिलक सुवाल	48
हुसूले इल्म की तीसरी सूरत	21	अ़कीके के मु-तअ़्लिलक सुवाल	48
हुसूले इल्म की चौथी सूरत	22	ख़बाब की ता'बीर के मु-तअ़्लिलक सुवाल	51
किस इल्म का हुसूल ज़रूरी है ?	28	दम करने व करवाने के मु-तअ़्लिलक सुवाल	52
इल्म सीखने में आज की औरत का हाल	29	मय्यित पर रोने व बैन करने के	52
इल्म सीखने में सहाबिव्यात का हाल	30	मु-तअ़्लिलक सुवाल	
सहाबिव्याते तथ्यबात के पूछे गए सुवालात	31	बरज़खी ज़िन्दगी से मु-तअ़्लिलक सुवाल	
पाकी व तहारत के मु-तअ़्लिलक सुवाल	31	मज़कूरा सुवालात का मुख्लरसर जाएज़ा	53
		जामिअतुल मदीना में दाखिला ले लिया	54
		मआखिज़ो मराजेअ	55
			57

श्री बए फैज़ानी सहाबिय्यात व सालिहात के अन्कुश रीब आजीवाली खसाइल

- 1** आलिमा सहाबिय्यात व सालिहात मअ् फ़रोगे इल्म में दा'वते इस्लामी का किरदार
- 2** सहाबिय्यात व सालिहात और सब्र
- 3** सहाबिय्यात व सालिहात और हुस्ने अख्लाक़
- 4** सहाबिय्यात व सालिहात की करामात
- 5** मुस्तजाबुद्दा'वात सहाबिय्यात व सालिहात
- 6** सहाबिय्यात व सालिहात की एहतियातें
- 7** सहाबिय्यात व सालिहात और महब्बते कुरआन
- 8** सहाबिय्यात और शोहर की इताअत
- 9** सहाबिय्यात और शोहर की खिदमत
- 10** सहाबिय्यात और उमूरे ख़ानादारी
- 11** सहाबिय्यात और इन्फ़ाक़ फ़ी सबीलिल्लाह
- 12** सहाबिय्यात और बच्चों की तरबियत
- 13** सहाबिय्यात और दीन के बुन्यादी अ़कीदे

الْمَوْتِنَةُ اللَّهُ الْبَقِيعُ
جَب سُوكِرِ اُکھیں تو سیدھی کروٹ کی
طرف سے اُکھیں، خُصوصاً جست ہو کر
اُکھیں سے کمر بے بدن کو نقصان
لہیج سکتا ہے۔

صرتے جاتے ہیں بزارِ آخری
عاقل و نادان آخزموتی
فَلَوْا إلَى الْحَسِيبِ!

शेष शोङ्का भवेर बालो मुन्न बैरेंद्र के वते इस्लामी इतिहास अस्तमा भौतिक अमृतिमाल
मुहम्मद इल्यास अत्तार क़दिरी २-जवी

पर्दे के बारे में सुवाल जवाब

(उम्मीद व सुवाल)

Parde Ke Baare Mein Suwal Jawab (Hindi)

इस किताब में जगह वा नगह इस्लामी वाहनों के म-दनी काफिलों
और
म-दनी कामों की म-दनी दहारे च-र करते लूटा रहा है

- ④ ओरत का किस किस मे पर्हा है ? ④ बड़े विलास को बन-क्त मे दर्शाया रहा है
- ④ शोहर याहर न निकलने दे तो ... ? ④ इरफ़े मवाज़ि के मु-तभीलक सुवाल जवाब
- ④ मियां का एक जियादा या मां वाप का ? ④ शारी किलनी उम मे होनी चाहिये ?
- ④ चादर धैर वार देवारी की ताज्जम किसने दी ? ④ कोर्ट की शारी
- ④ मियां बाबी का एक दूसरे पर शक करना कैसा ?

Nashaton Ke Madani Phool (Hindi)

نہیں سمجھ سکتے "جیسا میں کوئی نہیں" کا کام کر سکتے

الْبَوَا عَظِيْمُ فِي الْأَحَادِيْثِ الْقَدِيْسَيْةِ

तरजमा बनाम

नसीहतों के म-दनी फूल

ब वसीलए अह्मादीसे रसूल

مُعَاویلیٰ سُفْ : حُنَّتُرُلِ حُسْنَلِ اِسْلَامِ اِسْمَاعِيلِ اَبُو حُمَيْدِ

مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ جَنَاحِيٰ الْوَالِيٰ

अल मु-तवापुका 505 हि.

नेक नमाजी बनने के लिये

हर जुम्मारात वा 'द नमाजे मगरिब आप के यहां होने वाले दा 'बते इस्लामी के हफ्तावार सुन्नतों भरे इज्तिमाअू में रिजाए इलाही के लिये अच्छी अच्छी निव्यतों के साथ सारी रात शिर्कत फ़रमाइये ॥ सुन्नतों की तरवियत के लिये म-दनी क़ाफ़िले में अशिकाने रसूल के साथ हर माह तीन दिन सफ़र और ॥ रोजाना “फ़िक्रे मदीना” के ज़रीए म-दनी इन्नामात का रिसाला पुर कर के हर म-दनी माह की पहली तारीख अपने यहां के ज़िम्मेदार को जम्म उठाकर बनाने का मा'मूल बना लीजिये ।

मेरा म-दनी मक्सद : “मुझे अपनी और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश करनी है । ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذْكُرَ اللَّهَ﴾” अपनी इस्लाह के लिये “म-दनी इन्नामात” पर अमल और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश के लिये “म-दनी क़ाफ़िलों” में सफ़र करना है । ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذْكُرَ اللَّهَ﴾

ISBN

0133112

मक-त-बतुल मदीना की मुख्यालिक शाखे

- ① अहमदआवाद :- क़ैज़ाने मदीना, ग्री कोनिया बर्मीचे के पास, विरजापुर, अहमदआवाद-1, गुजरात, फ़ोन : 9327168200
- ② देहली :- मक-त-बतुल मदीना, ऊँ मार्केट, पटिया महल, जामेअ मस्जिद, रेहली - 6, फ़ोन : 011-23284560
- ③ मुम्बई :- क़ैज़ाने मदीना, ग्राउन्ड फ्लोर, 50 टन टन पुरा स्ट्रीट, खाड़क, मुम्बई, महाराष्ट्र, फ़ोन : 09022177997
- ④ हैदरआबाद :- मक-त-बतुल मदीना, मुग़ल पुरा, यामी की टंकी, हैदरआबाद, तेलंगाना, फ़ोन : (040) 24572786

E-mail : maktabaahmedabad@gmail.com, Web : www.dawateislami.net